

บทที่ 1

ภูมิหลังทางค่านิยมประวัติศาสตร์ของประเทศไทย พม่า และญวน

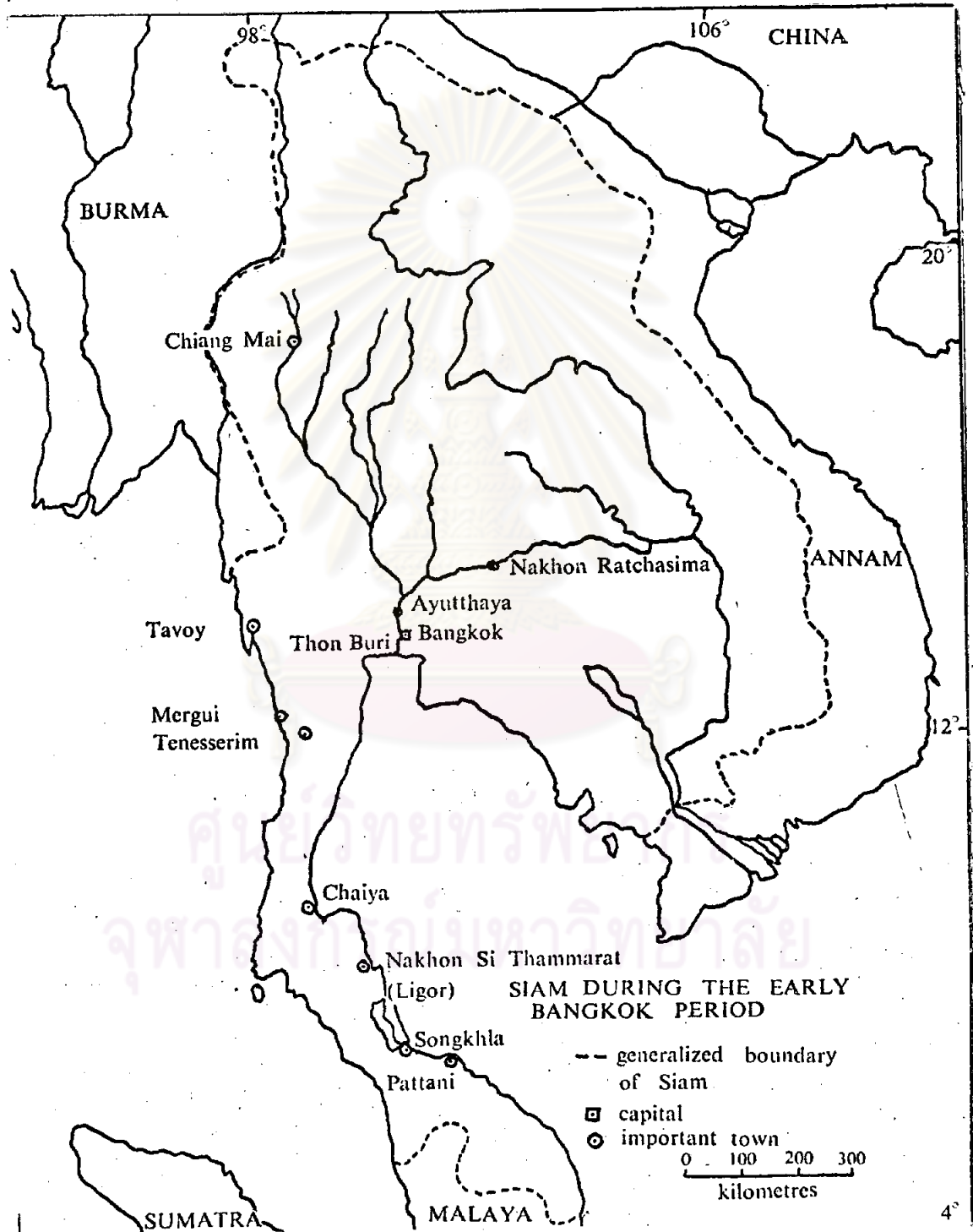
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้านคร และจักรพรรดิคือกษัตริย์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์สืบราชสมบัติมาจากราชวงศ์จักรี ราชวงศ์อลองพญา และราชวงศ์เหิงตามลำดับ เป็นที่น่าสังเกตว่าราชวงศ์ทั้งสามนี้ก่อตั้งขึ้นมาในระยะเวลาใกล้เคียงกัน กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนาราชวงศ์จักรีขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2325 พระเจ้าอลองพญาทรงสถาปนาราชวงศ์อลองพญาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2295 และจักรพรรดิเวียคนามยาลองทรงสถาปนาราชวงศ์เหิงซึ่งไทยเรียกว่าราชวงศ์ยาลองขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2345 นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้านคร และจักรพรรดิคือกษัตริย์เสด็จเถลิงราชสมบัติอยู่ในสมัยเดียวกัน ซึ่งในขณะนั้นประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทอยู่ในประเทศไทย พม่า และญวนแล้ว เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระองค์ พม่าและญวนต่างก็สูญเสียเอกราชให้แก่ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส คงเหลือแต่ประเทศไทยที่ยังสามารถดำรงรักษาความเป็นเอกราชต่อมาได้ ประวัติความเป็นมาโดยย่อของราชวงศ์ทั้งสาม ตลอดจนพระมหากษัตริย์ที่ครองราชสมบัติตั้งแต่พระองค์แรกของราชวงศ์จนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้านคร และจักรพรรดิคือกษัตริย์ มีดังนี้

พระบรมราชจักรีวงศ์

การสถาปนาราชวงศ์

หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียเอกราชให้แก่พม่าเป็นครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. 2310 พระยาตาก (สิน) ซึ่งรวบรวมสมัครพรรคพวกที่ฝากกองทัพพม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา ไปตั้งมั่นอยู่ที่เมืองจันทบุรี ได้ยกกองทัพลงมากู้เอกราชคืนจากพม่าได้ในปลายปีเดียวกัน หลังจากนั้นได้ตั้งราชธานีแห่งใหม่ที่กรุงธนบุรี และประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

ภาพที่ 1 แผนที่ประเทศไทย

จากหนังสือ A History of Thailand ของ Rong Syamananda.

สถาปนาตนเองขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาที่ 4¹ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าพระเจ้าตากสิน ในปลายรัชกาล กรุงธนบุรีเกิดเหตุจลาจลขึ้น เนื่องจากพระเจ้าตากสินทรงมีพระสติวิปลาสจากการที่ทรงหมกมุ่นอยู่ในการวิปัสสนากรรมฐาน ถึงกับทำการกษัตริย์สมณสงฆ์ ข้าราชการและประชาชนให้ได้รับความเดือดร้อน เมื่อสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกซึ่งยกกองทัพไปตีเขมรทราบข่าว จึงยกกองทัพกลับมาปราบปรามการจลาจล และให้สำเร็จโทษพระเจ้าตากสิน ในเวลาเดียวกันข้าราชการและเสนาบดีก็ทั้งปวงพร้อมกันอัญเชิญให้ขึ้นเสวยราชสมบัติสืบต่อมา

เมื่อสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกรับอัญเชิญขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325² แล้ว ได้โปรดให้ย้ายราชธานีไปอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา อันเป็นที่ตั้งของกรุงเทพมหานคร ด้วยเหตุผลทางด้านยุทธศาสตร์ เป็นสำคัญ ทั้งนี้ที่เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ได้โปรดให้พระยาธรรมราชาธิบดีและพระยา-วิจิตรนาวิ เป็นแม่กองคุมช่างและไพร่สร้างพระนครใหม่ ปรากฏว่าเขตที่ทรงเลือกเป็นสถานที่สำหรับสร้างพระบรมมหาราชวังนั้น เป็นที่อยู่ของพระยาราชาศรีและชาวจีน จึงโปรดให้พระยาราชาศรีและชาวจีนย้ายไปตั้งบ้านเรือนใหม่อยู่ที่สวน คังแคคลองวัดสามปลื้มจนถึงคลองวัดสามเพ็ง³

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไม่มีพระประสงค์ที่จะบูรณะหรือฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาให้เป็นเมืองสำคัญอีกต่อไป ด้วยเหตุว่าในการสร้าง

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์พระอธิบายประกอบ (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2505), หน้า 318.

²พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าสุวิติ (พิมพ์ครั้งที่ 3 พระนคร: คลังวิทยา, 2514), หน้า 132.

³พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 440.

พระนครใหม่นั้น นอกจากจะโปรดให้เกณฑ์กองสักเลขาไพร่หลวงสมกำลังและเลขหัวเมือง
ทำอิฐขึ้นใหม่แล้ว ยังโปรดให้รื้อกำแพงเมืองของกรุงศรีอยุธยาเพื่อนำอิฐมาสร้างพระนคร
รวมทั้งพระบรมมหาราชวังและพระราชวังบวรสถานมงคล⁴ แสดงว่าพระองค์ทรงมีพระ
ราชประสงค์ที่จะให้พระนครแห่งใหม่นี้เป็นราชธานีถาวรของไทย

ภายหลังพระราชพิธียกเสาหลักเมืองแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
โปรดให้สร้างพระราชนิเวศน์ ล้อมด้วยปราการระเนียดไม้ พอเป็นที่ประทับอยู่ชั่วคราว
ต่อมาในวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2325 ทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกใน
โอกาสที่ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสอดคล้องตามโบราณราชประเพณี ทรงมีพระราชดำริ
ที่จะทำให้ถูกต้องตามแบบแผนประเพณีของไทย แต่เนื่องจากในขณะนั้นพระองค์ยังทรงจัด
การบ้านเมืองไม่เรียบร้อยเพราะเพิ่งเสด็จขึ้นครองราชย์ พระบรมมหาราชวังก็ยังไม่
ในระหว่างก่อสร้าง ยังไม่แล้วเสร็จ การพระราชพิธีบรมราชาภิเษกจึงทำพอเป็นสังเขป
คือ โปรดให้จัดงานสามัคยาภิเษก 3 วัน แล้วทรงเครื่องเสด็จเสวยพระนคร⁵ และทรงมี
พระบรมนามาภิไธยจารึกลงในพระสุพรรณบัฏ ตามที่พระสังฆราชราชาคณะและพราหมณ์
ทั้งหลายพร้อมกันถวายพระนามว่า "พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดีศรีสินทร-
บรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทร์ ธรินทรราชธิราชรัตนากาศ ภาสกรวงศ์องค์บรมมาธิเบศ
ศรีภูวเนศวรนายก คิลกรัตนราชาธิอาชาวศัย สมุหัยคโรมนต์ สกลจักรวาลาธิเบนทร์
สุริเยนทราชาธิบดินทร์ ตรีหริทรราชวลาธิบตี ศรีวิบุลยคุณอักษนิษฐ ฤทธิราเมศวรมหันท
บรมธรรมิกราชาธิราชเทโชชัย พรหมเคชาดิเทพนฤบดินทร์ ภูมินทรบรมมาธิเบศโลกเชษฐ-
วิสุทธิ รัตนมกุฎประเทศคตา มหาพุทธางกูลบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว ๓ กรุงเทพ-

⁴เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1
(พระนคร: องค์การตำราของคุรุสภา, 2503), หน้า 74.

⁵พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภฤทธิยากร, เรื่องพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลกทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2500), หน้า 3.

มหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา มหาคิลนพรัตนราชธานีบุรีรัมย์ อุดมณีเวศน์มหาสถาน"⁶

ต่อมา เมื่อพระนคร และพระมหาปราสาทราชธานีเวศน์สร้างเสร็จใน พ.ศ. 2328 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้จัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นใหม่ให้เต็มตามแบบแผนโบราณราชประเพณีทุกอย่าง เพื่อจะได้ปรากฏพระเกียรติยศแก่ประเทศใกล้เคียง และเป็นสวัสดิมงคลแก่บ้านเมืองและประชาชนทั่วไปในพระราชอาณาเขต

ราชวงศ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2325 คือ พระบรมราชจักรีวงศ์ โดยมีพระองค์ทรงเป็นปฐมกษัตริย์ พระองค์ทรงแต่งตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ให้ดำรงพระอิสริยยศ เช่น ทรงสถาปนาพระราชโอรสองค์ใหญ่เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร พระอนุชาธิราชซึ่งมียศเดิมว่าเจ้าพระยาสุรสีห์พิฆนทราชา⁷ โปรดให้เลื่อนขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือตำแหน่งพระมหาอุปราช และทรงสถาปนาพระเจ้าหลานเธอพระยาสุริยอภัยซึ่งเคยมีความดีความชอบช่วยเหลือราชการตลอดมาขึ้นเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ และต่อมาใน พ.ศ. 2328 ทรงเลื่อนขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข อันเป็นตำแหน่งวังหลัง นอกจากนี้แล้ว พระองค์ยังโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งในพระนคร และหัวเมืองให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ

⁶พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 443, ส่วนพระนามพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นพระนามที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นเพื่อใช้เรียกรัชกาลที่ 1.

⁷ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิพัฒน์, "ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์," แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี, ปีที่ 1 เล่ม 1 (มกราคม, 2510), หน้า 93.

กษัตริย์ในราชวงศ์จักรี

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงจัดกิจกรมบ้านเมืองทั้งทางศาสนาจักรและทางค่านอาณาจักร สิ่งแรกที่พระองค์ทรงแก้ไข เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติคือ การศาสนาซึ่งทุกไตรมาส เพราะเสียดวงและชาวพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าแผ่นดิน ใน พ.ศ. 2325 ทรงออกกฎหมายพระสงฆ์⁸ เพื่อควบคุมคณะสงฆ์และคฤหัสถ์ให้ประพฤติตนให้เรียบร้อยสมกับที่เป็นพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้พระองค์ทรงจัดการให้นิมนต์ของพระสงฆ์และการปกครองของคณะสงฆ์เรียบร้อยมั่นคงขึ้น พระราชกรณียกิจที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือ การสังคายนาพระไตรปิฎกให้ได้ความถูกต้องในปี พ.ศ. 2331 ยิ่งไปกว่านั้นยังโปรดให้สร้างและปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ

สำหรับการแก้ไขปรับปรุงบ้านเมืองทางค่านอาณาจักร ใน พ.ศ. 2347 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้ทำการชำระพระราชกำหนดกฎหมายให้ครบถ้วนจากที่สูงหายไบบ้าง เมื่อครั้งเสียดวง โดยให้ถือพระธรรมศาสตร์เป็นหลักกฎหมายที่ชำระเสร็จในรัชกาลนี้ได้ชื่อเรียกว่า กฎหมายตราสามดวง เนื่องจากได้ประทับตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ และบัวแก้ว⁹

พระราชกิจส่วนใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้แก่การทำสงครามกับพม่าซึ่งเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2328 เป็นต้นมา ในสมัยนั้นพระเจ้าปะดุง (Bodawpaya) ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินของพม่าโดยทรงแย่งราชสมบัติมาจากพระเจ้าจิงกูจา (Singu)¹⁰ หลังจากที่พระเจ้าปะดุงทรงปราบปรามศึกภายในประเทศจน

⁸ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, เรื่องเดิม, หน้า 16.

⁹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, หน้า 316-317.

¹⁰ Maung Htin Aung, A History of Burma (New York: Columbia University, Press, 1967), p. 185.

ราบคาบแล้ว ทรงริบฉวยโอกาสยกกองทัพมารุกรานไทยเพราะทราบข่าวการ เปลี่ยนแผ่นดิน
ใหม่ของไทย แต่เมื่ออยู่ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงจัดการบ้าน
เมืองจนอยู่ในสภาพปกติสุข ประชาชนมีความสามัคคี ประกอบกับพระปรีชาสามารถในการ
รบของพระองค์ ทำให้ทรงสามารถต้านทานทัพมาได้ ในรัชกาลนี้ปรากฏว่าไทยต้องทำ
สงครามกับพม่าอยู่ถึง 7 ครั้ง¹¹ คือระหว่าง พ.ศ. 2328 จนถึง พ.ศ. 2348 จนแทบ
จะกล่าวได้ว่า การรบพุ่งนั้นเป็นกายบริหารอย่างหนึ่งของคนไทยทีเดียว¹² แต่ถึงกระนั้น
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยังทรงสามารถปกครองประเทศได้ด้วยดีตลอดมา
และยังทรงขยายพระราชอาณาเขตของไทยออกไปอย่างกว้างขวางยิ่งกว่าในสมัยก่อน ๆ
กล่าวคือ ทางภาคเหนือ ไทยมีอาณาเขตจรดอาณาจักรลาว ทางภาคตะวันออก มีอาณา
เขตจรดเขมร ตลอดจนถึงพระตะบองและเสียมราฐมาเป็นของไทย และทางภาคใต้จด
หัวเมืองมลายู¹³

สภาพของประเทศไทยในขณะนั้นมีความมั่นคงมาก พระมหากษัตริย์ของไทยทรง
เป็นทั้งนักรบและนักปกครอง พระราชอำนาจของพระองค์แผ่อิทธิพลออกไปไกล ถึงกับมี
เจ้านายของประเทศเพื่อนบ้านอันได้แก่เขมร และญวน เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
เมื่อได้รับความเดือดร้อนจากเหตุการณ์ในประเทศของตน

สำหรับเขมรซึ่งเป็นเมืองประเทศราชของไทย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
นักองค์เอง บุตรเจ้าเขมรให้เข้ามาอยู่ในไทยตั้งแต่มีพระชนมายุได้ 10 พรรษา ทรง

¹¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า (พระนคร: คลังวิทยา,
2505), หน้า 552-650.

¹² Mgr. Pallegoix, Description du Royaume Thai ou Siam,
Tome Premier (Paris: Se Vend, 1954), p. 313.

¹³ D.G.E. Hall, A History of South-East Asia (London:
Macmillan, 1964), p. 435.

ชูปเลี้ยง เป็นพระราชบุตรบุญธรรม เมื่อนักองค์เองเสด็จออกผนวชแล้ว ทรงแต่งตั้งให้ เป็นเจ้าผู้ครองกรุงกัมพูชา และพระราชทานนามให้ว่า สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีศรีสุริโยพรรณ และทรงอุปถัมภ์คำจุนกัมพูชามาตลอดรัชกาล

ฉวนมีเรื่องยุ่งยากตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา เมื่อราชวงศ์เล (Le) ซึ่งปกครองฉวนอยู่เสื่อมอำนาจลง ฉวนตกอยู่ใต้อิทธิพลของขุนนาง 3 ตระกูล อันได้แก่ ตระกูลมัท (Mac) ตระกูลทริน (Trinh) และตระกูลเหงียน (Nguyen)¹⁴ ต่อมา ตระกูลทรินได้กำจัดตระกูลมัทและเข้ามีอำนาจอยู่ในฉวนภาคเหนือซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมือง ฮานอย (Hanoi) ส่วนตระกูลเหงียนในฉวนภาคใต้ได้ตั้งตนเป็นอิสระ มีศูนย์กลางอยู่ที่ เมืองเว้ (Hue) พวกทรินและเหงียนได้สู้รบกันในสงครามกลางเมืองเพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่ในฉวนโดยทรินเป็นฝ่ายรุก แต่ไม่สามารถเอาชนะฝ่ายเหงียนได้ สงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้นนำความเดือดร้อนมาสู่ประชาชน ทำให้กษัตริย์นิยมสามพี่น้องแห่งหมู่บ้าน ไตเซิน (Tay Son) ก่อการกบฏขึ้นในฉวนภาคใต้ เมื่อ พ.ศ. 2315 ที่เรียกว่ากบฏ ไตเซินโดยมีความมุ่งหมายเพื่อทำการปฏิรูปสังคม¹⁵ และสร้างสันติสุขในฉวน พวกกบฏ มีชัยชนะต่อตระกูลทรินและตระกูลเหงียน เหงียนอาน (Nguyen Anh) หรือที่ไทยเรียก อองเชียงสือแห่งตระกูลเหงียน ได้หนีพวกกบฏมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอาศัยอยู่ในไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระมหากรุณาธิคุณรับรอง อองเชียงสือและสมัครพรรคพวกเป็นอย่างดี โปรดให้ อองเชียงสือได้เข้าเฝ้าทุกวันในเวลาเสด็จออกขุนนาง ให้นำเข้าตามแบบฉวน และทรงไม่ขัดข้องถ้าเหล่าบริพารของ อองเชียงสือจะเข้าออกไป

¹⁴Helen B. Lamb, Vietnam's Will to Live (New York: Monthly Review Press, 1972), p. 52 & Donald Lancaster, The Emancipation of French Indochina (London: Oxford University Press, 1961), p.20.

¹⁵Jean Chesneaux, Contribution à l' Histoire de la Nation Vietnamienne (Paris: Editions Sociales, 1955), p. 59.

ท่ามาหาหินตามท้องทะเล¹⁶ นอกจากนี้ยังโปรดให้แต่งตั้งพิไทยและเขมรออกไปช่วย
องเชียงสือทำการต่อสู้กับพวกกบฏไทเซ็นเพื่อชิงฉนวนคืนมาถึง 2 ครั้ง แต่ไม่สำเร็จ

การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชดำริจะช่วยให้อองเชียงสือปราบกบฏไทเซ็นได้สำเร็จ และได้ขึ้นปกครองฉนวน เป็นเพราะในขณะนั้นทรงเห็นว่ากรุงรัตนโกสินทร์ เพิ่งก่อตั้งขึ้นใหม่ ยังไม่มั่นคง ทำให้ต้องคอยระวังอันตรายจากทั้งภายในและภายนอกประเทศ พม่าก็ยังไม่ละความพยายามที่จะเข้ามารุกรานไทยอีก ถ้าพวกกบฏไทเซ็นตีได้ฉนวนทั้งหมด ก็คงตั้งราชวงศ์ใหม่ในฉนวน มีกำลังมากขึ้นทางฝ่ายใต้ของไทย ฉนวนอาจเป็นศัตรูกับไทยโดยเข้ากับพม่าหรือโดยลำพังฉนวนเอง จะทำให้ไทยต้องทำศึก 2 ด้าน ฉะนั้นการที่องเชียงสือยกออกไปรบพุ่งกับพวกกบฏไทเซ็น ฝ่ายใดจะแพ้หรือชนะก็ตาม การศึกสงครามจะยังคงคิดพันต่อไปอีกหลายปี มีเวลาที่ไทยจะตั้งมั่นและรับศึกพม่าแต่ฝ่ายเดียวให้สำเร็จได้ หรือถ้าองเชียงสือสามารถปราบกบฏไทเซ็นได้ ฉนวนก็จะไม่เป็นศัตรูกับไทยเพราะไทยเคยให้ความช่วยเหลือองเชียงสือ¹⁷

ต่อมาใน พ.ศ. 2329 หลังจากที่องเชียงสืออยู่ในไทยได้ 4 ปี เห็นว่าไทยกำลังทำสงครามติดพันอยู่กับพม่า คงไม่สามารถให้ความช่วยเหลือคนใดเต็มที่ จึงคิดถวายบังคมลาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกออกไปตั้งบ้านเมืองคืนด้วยตนเอง แต่เกรงว่าพระองค์จะไม่โปรดอนุญาตให้ไป จึงเขียนหนังสือกราบบทวายบังคมลงไว้ที่โต๊ะบูชารว่า

...ที่คิดอ่านหนีไปเป็นกบฏความจำเป็น ไซ้จะคิดอ่านกบฏ
กลับมาประทุษร้ายนั้นหามิได้ ขอเป็นชาตูลละอองฯ ไป

¹⁶ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1,

หน้า 50.

¹⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (พระสมุห: บุญส่งการพิมพ์, 2511), หน้า 79-80.

กว่าจะสิ้นชีวิต ซึ่งตายบังคมลาไปครั้งนี้ จะไปตั้งช่องสุ่ม
เกลี้ยกล่อมผู้คนเขาที่เอา เมืองคีนโหวงโค แม่ชู้คนบน
กระสุนคินค้ำเหลือกำลังประการใด ก็จะไม่บอกเขามาขอ
รับพระราชทานปืนกระสุนคินค้ำและกองทัพออกไปช่วยกวา
จะสำเร็จการสงคราม คินเออาบนเมืองโคแล้ว จะขอเป็น
เมืองขึ้นขอบเขตพสุธาสืบมา¹⁸

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเข้าพระทัยของ เชียงสี่อี้ มิได้ถือโทษ
กลับโปรดพระราชทานอาวุธปืนกระสุนคินค้ำให้ เชียงสี่อี้ไปใช้ในการสู้รบกับพวกกบฏด้วย
หลายครั้ง ซึ่งพระเมตตาของพระองค์นี้ทำให้ เชียงสี่อี้มีใจสวามิภักดิ์ต่อไทย ดังจะ
เห็นได้ว่า ใน พ.ศ. 2332 เมื่อเจ้าเมืองปัตตานีมีหนังสือมาชักชวนของ เชียงสี่อี้ให้แต่ง
กองทัพเรือมาช่วยคนที่กรุงเทพฯ¹⁹ ฝั่ง เชียงสี่อี้ไม่ยอมรับร่วมมือด้วย กลับนำความขึ้นกราบ
บังคมทูลให้สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทราบ นอกจากนี้ เชียงสี่อี้ยังได้ส่งต้นไม้เงิน
ต้นไม้ทองและเครื่องราชบรรณาการมาถวายแด่พระองค์ถึง 5 ครั้ง จนกระทั่งสามารถ
ปราบกบฏไทรเซินได้สำเร็จ และประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสถาปนาตนเองเป็น
พระจักรพรรดิแห่งอาณาจักรฉวน เมื่อ พ.ศ. 2345 ทรงพระนามว่า จักรพรรดิเวียคนาม
ยาลอง (Gia Long) โดยที่พระเจ้าเกียเซ็ง (Kia-king) แห่งประเทศจีนยอมรับรอง
การราชาภิเษกครั้งนี้²⁰ หลังจากนั้นฉวนจึงเลิกส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองให้ไทย เพราะถือ
ว่าตนมีฐานะเป็นเอกราชเท่าเทียมกับไทย แต่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับฉวนคงดำเนิน
ไปด้วยดีตลอดรัชสมัยจักรพรรดิเวียคนามยาลอง แม้ว่าท่าทีของฉวนที่มีต่อไทยจะไม่ค่อย

¹⁸ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1,
หน้า 150.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 201.

²⁰ ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิพัฒน์, "ประวัติศาสตร์สมัยรัตน-
โกสินทร์," แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี, ปีที่ 1 เล่ม 3 (กันยายน,
2510), หน้า 101.

จริงใจเท่าใดนัก ซึ่งจะเห็นได้ในเวลาต่อมา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนี้ ประเทศในคาบสมุทรมอินโดจีนที่จัดว่าเป็นประเทศที่มีอำนาจยิ่งใหญ่มีอยู่ 3 ประเทศด้วยกันคือ ไทย พม่า และฉวน สำหรับฉวนนั้น เมื่อองเชียงสือขึ้นเป็นจักรพรรดิแล้ว ได้ขยายอาณาเขตของฉวนออกไปกว้างขวางอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ฉวน²¹ ในสมัยนั้นประเทศทั้งสามนี้ได้ดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับประเทศที่อยู่ใกล้เคียงเท่านั้น

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จสวรรคตด้วยพระโรคชรา เมื่อ พ.ศ. 2352 รวมเวลาที่อยู่ในราชสมบัติ 27 ปี เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลสืบต่อจากกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทได้เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระบรมมหาราชวัง เป็นพระองค์ที่สองแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติใน พ.ศ. 2352 พระเจ้าปะดุงแห่งพม่าถือโอกาสที่ไทยเปลี่ยนรัชกาลใหม่ โปรรคให้ยกกองทัพมาตีหัวเมืองฝ่ายใต้ของไทย พม่าก็ได้หัวเมืองต่าง ๆ เช่น ถลาง ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง และขึ้นมาจนถึงชุมพร²² พอดีกองทัพของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลยกลงไปค้ำทาน จนสามารถตีทัพพม่าแตกหนีไป แม้ว่าพม่าจะเป็นศัตรูที่ไทยควรระมัดระวังอยู่เสมอ แต่หลังจากการสงครามครั้งนี้แล้ว ก็ยังันเกิดจากพม่ามีน้อยลง อันที่จริงพม่าเตรียมการจะยกกองทัพมารุกรานไทยอีกหลายครั้ง แต่มิได้ยกมาเพราะในระหว่างนั้นพม่ามีศัตรูใหม่อีกด้านหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อพม่ามีอำนาจเหนือแคว้นยะไข่หรืออารกัน (Arakan) ใน พ.ศ. 2327 เขตแดนทางตะวันตกของพม่าก็ติดต่อกับอินเดียซึ่งตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ คราวใดก็ตามที่พม่าปราบปรามการกบฏในแคว้นยะไข่ กองทัพพม่ามักถ่วงล่าเข้าไปใน

²¹Hall, op. cit., p. 409.

²²กรมพระยาจักรีราชานุภาพ, ไทยรบพม่า, หน้า 656-658.

ดินแดนของอังกฤษ²³ ข้อพิพาทตามชายแดนระหว่างอังกฤษกับพม่า เป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองถึง เคียดถึงกับทำสงครามกันที่สุดในที่สุด จากนั้นมาพม่าก็หันไปทำศึกกับอังกฤษแต่คนเดียว และรอเวลาที่จะถูกอังกฤษเข้ายึดครอง เป็นอาณานิคม

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนในรัชกาลนี้เริ่มเสื่อมลงและไม่มีความไว้วางใจกัน เมื่อญวนคิดขยายอำนาจทางการเมืองเข้ามาในเขมร ซึ่งทำให้ไทยได้รับความกระทบกระเทือน เขมรถือเป็นเสมือนดินแดนกันกระหนาบระหว่างไทยกับญวน และเป็นประเทศอ่อนแอ เขมรจำเป็นต้องดำเนินนโยบายยอมรับอำนาจของประเทศทั้งสอง เพื่อความอยู่รอดของตน เมื่อญวนสามารถตั้งมั่นได้อย่างเข้มแข็ง ก็พยายามหาทางครอบครองเขมร ในขณะที่เดียวกันไทยพยายามก็คิดกันมิให้ญวนทำการได้สำเร็จ เนื่องจากไทยถือว่าเขมรเป็นประเทศราชของตน

ตอนต้นรัชกาล ญวนถือโอกาสเข้ายึดครอง เมืองบันทายมาศหรือฮาเตียน (Hatien) โดยอ้างว่าเคยเป็นเมืองขึ้นของญวนมาก่อน²⁴ พร้อมกันนั้นจักรพรรดิเวียดนามบาลองทรงมีพระราชสาส์นมาขอเมืองนี้จากไทย การที่ญวนยึดเมืองบันทายมาศ เพราะเป็นเมืองอยู่ริมทะเล เป็นปากคลองลัดที่จะเข้าไปถึงกัมพูชาได้ง่าย ถ้าใครได้เมืองนี้ไว้จะเป็นการสะดวกที่จะมีอำนาจเหนือกัมพูชา²⁵ นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ญวนขยาย

²³G.E. Harvey, History of Burma (London: Frank Cass, 1976), pp. 281-282.

²⁴ตามหลักฐานทางญวน ญวนยึดครอง เมืองฮาเตียนมาตั้งแต่ครั้งที่ตระกูลเหงีเยนขยายอำนาจลงมาในเขมร ใน พ.ศ. 2251 แล้ว แต่เพิ่งมาประกาศรวมเมืองฮาเตียนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของญวนใน พ.ศ. 2352 จาก Le Thanh Khoi, Le Viet-Nam : Histoire et Civilisation (Paris: Les Editions de Minuit, 1955), p. 268.

²⁵ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี, แฉ่งงานประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี, ปีที่ 1 เล่ม 3, หน้า 98.

อาณาเขตมายังประเทศใกล้เคียง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่มีพระราชประสงค์ที่จะมีข้อพิพาทกับญวน เนื่องจากทรงเห็นว่าญวน เข้ายึด เมืองบันทายมาศไปแล้ว และกำลังทรงระแวงว่าพม่าจะยกกองทัพมาตีไทย ซึ่งจะเป็นการเสี่ยงกับการทำศึกสองด้าน จึงพระราชทานเมืองบันทายมาศให้แก่ญวน ทำให้ญวนได้ใจคิดดำเนินการต่อไป โดยสนับสนุนให้เขมรแข็งข้อต่อไทย สมเด็จพระอุทัยราชาเจ้าผู้ครองเขมรจึงหันไปพึ่งญวนมากขึ้นถึงกับย้ายราชธานีจากเมืองบันทายเพชรมาอยู่ที่เมืองพนมเปญเพื่อจะได้ติดต่อกับญวนได้สะดวกขึ้น ในขณะที่เดียวกันญวนได้แสดงให้เห็นชัดว่าคนมีอิทธิพลเหนือเขมรโดยส่งกองทหารจำนวนหนึ่ง เข้ามาคุ้มครองเขมร²⁶ จากพฤติกรรมของญวนดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ญวนจะยอมสวามิภักดิ์ต่อไทยคงที่จักรพรรดิเวียคนามบาลอง เคยกราบทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเมื่อ พ.ศ. 2329 ก็ต่อเมื่อผลประโยชน์ของญวนไม่ถูกขัดขวาง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าญวนจะขยายอิทธิพลเข้ามาในเขมร แต่ก็ยังไม่เคยล่วงล้ำเข้ามาในเขตแดนของไทย เมื่อจักรพรรดิเวียคนามบาลองสวรรคตใน พ.ศ. 2363 จักรพรรดิมินมาง (Minh Mang) พระราชโอรสได้สืบราชสมบัติต่อมา พระองค์ยังทรงดำเนินนโยบายเป็นไมตรีกับไทยอีกต่อไป แม้ว่าใน พ.ศ. 2363 พระเจ้าจังกายแมง (Bagyidaw) แห่งพม่าจะทรงชักชวนจักรพรรดิมินมางให้ยกกองทัพมาตีไทย²⁷ แต่พระองค์ทรงปฏิเสธไม่ยอมร่วมมือกับพม่าซึ่งอาจเป็นเพราะทรงเห็นว่าไทยมีอำนาจเข้มแข็งอยู่ก็เป็นได้

ประเทศตะวันตกที่เข้ามาติดต่อกับการค้ากับไทยในสมัยนี้มีสองประเทศด้วยกัน คือ โปรตุเกสและอังกฤษ ใน พ.ศ. 2361 โปรตุเกสเจ้าเมืองหมาเก๊าได้แต่งตั้งให้

²⁶ Khoi, *op. cit.*, p. 334.

²⁷ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, หน้า 313.

นายคาร์ลอส มานูเอล เดอ ซิลเวียรา (Carlos Manoel de Silveira) หรือที่ไทยเรียกว่า นายกาลส เดอ ลิลไวร์ เป็นทูตนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพื่อขอเจริญทางพระราชไมตรี พระองค์ทรงรับเป็นไมตรีกับโปรตุเกส เพราะทรงหวังว่าจะได้ซื้อปืนจากโปรตุเกสมาใช้สำหรับรักษาพระนคร²⁸ อีกสองปีต่อมา พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสโปรดให้เจ้าเมืองกัวลาลาซาร์ เดอ ซิลเวียรา เข้ามาขอทำสนธิสัญญากับไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงทราบว่าไทยจะได้รับประโยชน์จากโปรตุเกสโดยเฉพาะในการจัดซื้อเครื่องศาสตราวุธและทรงเห็นว่าชาวโปรตุเกสที่เข้ามาค้าขายในไทยมิได้นำความเดือดร้อนมาให้ จึงโปรดพระราชทานหนังสืออนุญาตให้โปรตุเกสเข้ามาค้าขายในไทยได้²⁹ และทรงอนุญาตให้โปรตุเกสได้ตั้งกงสุลประจำอยู่ในไทยตลอดจนพระราชทานที่ตั้งบ้านเรือนให้กงสุลอยู่และให้ปากเสาขงโคคุ้ม

หลังจากที่อังกฤษยุติการสงครามสมัยนโปเลียน (พ.ศ. 2346-2358) บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษคิดที่จะฟื้นฟูการค้าในตะวันออกไกลให้เจริญรุ่งเรืองดังแต่ก่อนและเห็นว่าไทยเคยเป็นแหล่งที่พ่อค้าต่างประเทศทำการค้าได้ผลกำไรดี ดังนั้นใน พ.ศ. 2364 มาร์ควิส เฮสติงส์ (Marquess Hastings) ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษจึงแต่งตั้งให้ ดร. จอห์น คราวฟอร์ด (John Crawford) เป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทย นอกจากนี้จะได้เจรจาเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี และจะถือโอกาสหาแผนที่และตรวจพันธุ์พฤษศาสตร์ต่าง ๆ ในไทย³⁰ ปรากฏว่าการเจรจาไม่เป็นผลสำเร็จโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องการค้า เพราะไทยมักถือว่า ถ้าประเทศใดต้องการติดต่อ

²⁸ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 62, ทูตฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506), หน้า 11.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20-21.

ค้าขายกับไทย ประเทศนั้นควรจะยอมรับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ไทยตั้งไว้ไม่ว่าจะเป็นเช่นไรก็ตาม³¹ ดังชาวจีนที่มาค้าขายกับไทยกระทำอยู่ในขณะนั้น อีกประการหนึ่งไทยไม่เห็นความจำเป็นที่จะติดต่อกับฝรั่ง เพราะเกรงว่าจะนำการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัว จึงไม่โยกย้ายที่จะลงนามในสัญญาใด ๆ กับประเทศตะวันตก ถ้าพ่อค้าชาวต่างประเทศต้องการค้าขายกับไทยเป็นการส่วนตัว ไทยจะยินดีมากกว่า³²

ความล้มเหลวในการเจรจาครั้งนี้ สาเหตุใหญ่เป็นเรื่องของความไม่สันถักในการเจรจาและการไกล่เกลี่ยของทั้งสองฝ่าย ทางอังกฤษพยายามหาประโยชน์และรายได้จากข้อจำกัดทุกข้อ ซึ่งครอเฟิร์ดตั้งความหวังไว้ว่าจะพยายามกำจัดให้หมดไป³³ อังกฤษคิดจะเอาประโยชน์จากไทยแต่ฝ่ายเดียว ไม่ยอมตกลงรับข้อเรียกร้องที่ไทยเสนอต่ออังกฤษ เช่น เมื่อไทยขอซื้ออาวุธปืนจากอังกฤษ ครอเฟิร์ดตอบปฏิเสธโดยอ้างว่าจะทำให้อังกฤษเสียความเป็นกลาง และตนไม่ได้รับอำนาจให้มาเจรจาในเรื่องนี้ และเมื่อไทยขอให้อังกฤษรับประกันว่า หลังจากการทำสนธิสัญญาจะต้องมีเรืออังกฤษเข้ามาค้าขายในไทยอย่างน้อยไม่ต่ำกว่าปีละ 4 ลำ ครอเฟิร์ดตอบว่าตนไม่อาจกำหนดจำนวนที่แน่นอนได้ แต่ก็เชื่อว่าจะต้องมีเรือเข้ามาค้าขายกับไทยเป็นจำนวนมากกว่าที่กำหนดไว้ ถ้าการติดต่อกับการค้า เป็นไปอย่างยุติธรรมและสะดวกสบาย³⁴ คำปฏิเสธเหล่านี้ทำให้ไทยเห็นว่าไม่มีประโยชน์ที่จะทำสนธิสัญญากับอังกฤษ

³¹ John Crawford, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China (London: Oxford University Press, 1967), pp. 133-134.

³² Hall, op. cit., p. 121.

³³ กรมศิลปากร, เอกสารของครอเฟิร์ด, แปลโดย นายไพโรจน์ เกษแมนกิจ (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2515), หน้า 82.

³⁴ Crawford, op. cit., p. 121.

ในวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2367 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จสวรรคต ระหว่างที่ทรงพระประชวรอยู่ทรงมีพระอาการทรุดไม่ใคร่มาตั้งแต่แรก จึงมิได้อบรมราชสมบัติแก่พระราชโอรสพระองค์โต กรมพระราชวังบวรสถานมงคลใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็เสด็จสวรรคตไปตั้งแต่ พ.ศ. 2360 และ พระองค์มิได้ทรงแต่งตั้งให้ผู้ใดดำรงตำแหน่งวังหน้าสืบต่อมา ดังนั้นพระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีผู้ใหญ่จึงประชุมกันและเห็นพ้องต้องกันที่จะกราบทูลอัญเชิญกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ที่ประสูติด้วยเจ้าจอมมารดา เรียมให้เสด็จ เถลิงถวัลยราชสมบัติ ด้วยเห็นว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ที่เหมาะสมที่สุดในขณะนั้น เมื่อ เปรียบเทียบกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์แรกที่ประสูติด้วย พระอัครมเหสี กล่าวคือ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงเจริญพระชันษามากกว่าสมเด็จพระเจ้า- ฟ้ามงกุฎถึง 17 พรรษา นอกจากนี้การที่พระองค์ทรงว่าราชการต่างพระเนตรพระกรรณ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในตำแหน่งสำคัญ ๆ เช่น กรมมหาดไทย กรมวัง และกรมพระคลัง³⁵ ทำให้ทรงมีอิทธิพลในหมู่เสนาบดีและข้าราชการอยู่มาก ยิ่งไปกว่า นั้น พระองค์ยังทรงได้รับการสนับสนุนจากกรมหมื่นศักดิ์พลเสพ ซึ่งทรงมีพระกำลังและ พระอำนาจมาจากตำแหน่งผู้กำกับราชการกรมกลาโหม³⁶ ประกอบกับในเวลานั้นเหล่า เสนาบดีกำลังตระหนกถึงอันตรายที่อาจคุกคามไทย โดยเฉพาะอันตรายจากการรุกราน ของพม่า จึงมีความเห็นว่า ผู้ที่จะสืบราชสมบัติต่อมากควรเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในศิลป การปกครองพอสมควร³⁷ ซึ่งกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงมีคุณสมบัติเหมาะสมที่สุด

³⁵ สมเด็จพระบรมราชาธิบดีจักราชานุภาพ, ความทรงจำ (พระนคร: ศิลปา-บรรณาการ, 2514), หน้า 64.

³⁶ ประภัศสร บุญประเสริฐ, "ขอบเขตพระอำนาจของกรมพระราชวังบวรสถาน-มงคล" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 53.

³⁷ John Blofeld, King Maha Mongkut of Siam (Singapore: Asia Pacific Press, 1972), p. 12.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยอาจจะทรงทราบความจริงในข้อนี้เป็น
 อยางดี จึงไม่ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎให้ดำรงตำแหน่งวังหน้า ทั้ง ๆ ที่โดยนิตินัย
 แล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงมีสิทธิในราชบัลลังก์มากกว่ากรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ แต่ถา
 หากสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎเสวยราชสมบัติในเวลานั้น พระองค์อาจประสบอุปสรรคในการ
 ปกครองประเทศเนื่องจากไม่ทรงได้รับการสนับสนุนจากพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดี

ใน พ.ศ. 2367 พม่าทำสงครามเป็นครั้งแรกกับอังกฤษ ต้องเสียแคว้นยะไข่
 อัสสัม (Assam) และตะนาวศรี (Tenasserim) ให้แก่อังกฤษ ทำให้ภัยจากการ
 รุกรานไทยของพม่าหมดสิ้นลง เนื่องจากพม่าไม่มีโอกาสใช้ดินแดนทางตอนใต้ของพม่าซึ่ง
 มักใช้เป็นเส้นทางเดินทัพเข้ามาโจมตีไทยอีกต่อไป ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่ง
 เกล้าเจ้าอยู่หัว ถ้านับคราวไทยยกกองทัพไปช่วยอังกฤษทำสงครามกับพม่าเมื่อ พ.ศ.
 2367 แล้ว ไทยทำสงครามกับพม่าเพียงครั้งเดียว คือใน พ.ศ. 2392 แต่ก็ได้ทำ
 สงครามกับพม่าโดยตรง เพราะจะเป็นการสู้รบกับเมืองเชียงตุงซึ่งขึ้นอยู่กับพม่า

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ถึงเครียดถึงขีดสุด ทั้งนี้เพราะทั้งไทยและญวนต่างพยายามขยายอำนาจทางการ เมือง
 ของตนเข้าควบคุมเขมรและลาวภาคตะวันออก (เวียงจันทน์) ให้รัดกุมยิ่งขึ้น เป็นเหตุ
 ให้เกิดการกระทบกระทั่งกันถึงกับทำสงครามกันเป็นเวลานานถึง 15 ปี (พ.ศ. 2376-
 2390) ที่เรียกว่า "อันนัมสยามยุทธ"³⁸ ในที่สุดเมื่อญวนพ่ายแพ้ที่เมืองอุดงลือชัย และ
 ภายในญวนเองกำลังถูกฝรั่งเศสรุกราน จึงขอเจรจาสงบศึกกับไทย โดยที่ญวนไม่ต้อง
 การอะไรมากไปกว่าขอให้เขมรส่งเครื่องราชบรรณาการไปอ่อนน้อมต่อญวนทุก ๆ 3 ปี³⁹

³⁸ ธีรพันธ์ วารีวิชชนนท์, "ความสำคัญของอันนัมสยามยุทธต่อไทย กัมพูชา และ
 ญวน" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2514), หน้า 78.

³⁹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3,
 (พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2504), หน้า 9.

ทำให้ไทยกลับมีอิทธิพลเหนือเขมรและลาวกึ่งเดิม

การที่อังกฤษได้ชัยชนะมาเมื่อ พ.ศ. 2368 นั้น มีผลต่อการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเริ่มตระหนักว่าการแยกคนอยู่โดดเดี่ยว (isolation) ใช้ไม่ได้อีกต่อไปแล้ว⁴⁰ และการเจรจากับอังกฤษเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากในเวลานั้นอังกฤษกำลังเป็นประเทศมหาอำนาจที่น่าเกรงขามและมีเขตแดนประชิดไทย จึงทรงเกรงว่าถ้าไทยไม่ยอมตกลงทำสนธิสัญญากับอังกฤษ อังกฤษอาจถือเป็นข้ออ้างในการยึดครองไทยได้ ฉะนั้นทางเดียวที่จะกันอิทธิพลของอังกฤษให้ห่างไกลจากไทยที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ คือ การยอมโอนอ่อนผ่อนตามเพื่อรักษาความสัมพันธ์อันดีมิตรและขำรงเอกราชของชาติไว้⁴¹ โดยยอมทำสนธิสัญญากับอังกฤษ

ใน พ.ศ. 2369 ลอร์ดแอมเฮิสต์ (Lord Amhurst) ผู้สำเร็จราชการอินเดียแต่งตั้งร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) เป็นทูตเข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาและเจริญทางพระราชไมตรีกับไทย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรึกษากับขุนนางผู้ใหญ่ ตกลงทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับอังกฤษ ต่อมาใน พ.ศ. 2375 ประธานาธิบดีแจคสัน (Jackson) แต่งตั้งนายเอ็ดมันด์ โรเบิร์ต (Edmund Roberts) เป็นทูตเข้ามาขอทำสนธิสัญญากับไทยอีกประเทศหนึ่ง ก็โปรดให้ทำสนธิสัญญากันเอง เดียวกันที่ไทยทำไว้กับอังกฤษซึ่งบ่งว่าอังกฤษและสหรัฐอเมริกาจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง⁴²

⁴⁰O. Frankfurter, "King Mongkut," The Siam Fiftieth Anniversary Commemorative Publication (Selected Articles from the Society Journal, Vol. 1, 1904-1929, 1954), p. 3.

⁴¹Walter F. Vella, Siam Under Rama III, 1824-1851 (New York: J.J. Augustin, 1957), p. 139.

⁴²กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์, ประวัติการทูตของไทย (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2501), หน้า 28.

จากสนธิสัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกาไม่อาจกล่าวได้เต็มที่ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงละทิ้งนโยบายการอยู่อย่างโดดเดี่ยว มิได้ทำการเปิดประเทศเต็มที่ เพราะพระเจ้าแผ่นดินตลอดจนขุนนางที่มีอำนาจยังทรงดำเนิน อภิสัทธีทางการค้าแบบผูกขาดอยู่ทุกประการ และยิ่งวางกฎเกณฑ์ที่เป็นการจำกัดการค้าต่อ ค้าขายของประเทศทั้งสอง⁴³ ทำให้อังกฤษและสหรัฐอเมริกาเห็นว่าควรมีการแก้ไข สนธิสัญญาเสียใหม่ ดังนั้นในเวลาต่อมารัฐบาลสหรัฐอเมริกาจึงส่งนายโยเซฟ บัลเลส- เคียร์ (Joseph Balestier) และรัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอนส่งเซอร์ เจมส์ บรูค (James Brooke) เป็นทูตมาเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญากับไทย⁴⁴ แต่การเจรจาไม่ ประสบผลสำเร็จ

เรื่องสำคัญที่ควรกล่าวถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ การเข้ามาเผยแพร่คริสตศาสนาของคณะมิชชันนารีทั้งนิกายคาทอลิกและนิกายโปรเตส- แคนท์ในไทย คณะมิชชันนารีเหล่านี้ได้แก่บาทหลวงปาลเลโกซ์ (Pallegoix) หมอ บรัดเลย์ (Bradley) หมอเฮาส์ (House) อนุศาสนาจารย์ยอห์น เทเลอร์ โจน (Rev. John Taylor Joan) เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรง กีดกันการเผยแพร่คริสตศาสนาของคณะมิชชันนารี แต่ก็ไม่ทรงสนับสนุนเนื่องจากไม่ทรงไว้ วางพระราชหฤทัยชาวตะวันตก ความสำเร็จของคณะมิชชันนารีมิได้อยู่ที่การเผยแพร่ ศาสนา หากแต่อยู่ที่การนำความเจริญทางด้านวิทยาการสมัยใหม่มาสู่ชาวไทย โดยเฉพาะ อย่างยิ่งผู้ที่มีความคิดสมัยใหม่ เช่นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎเมื่อครั้งยังผนวชอยู่ เจ้าฟ้าจุฑามณี และหลวงนายสิทธิ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นต้น เป็นผู้นำประเทศไทยเข้าสู่ยุคใหม่

⁴³Straits Times and Singapore Journal of Commerce (Tuesday, August 29, 1854), p. 6.

⁴⁴ประชุมพงศาวดารภาคที่ 62, เรื่องเดิม, หน้า 67 และ 118.

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชสวรรคตเมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2394 พระองค์ไม่เคยมอบราชสมบัติให้แก่ผู้ใด บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีได้ประชุมกันและพร้อมกันอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎให้ลาผนวชเพื่อขึ้นครองราชย์สืบต่อมา

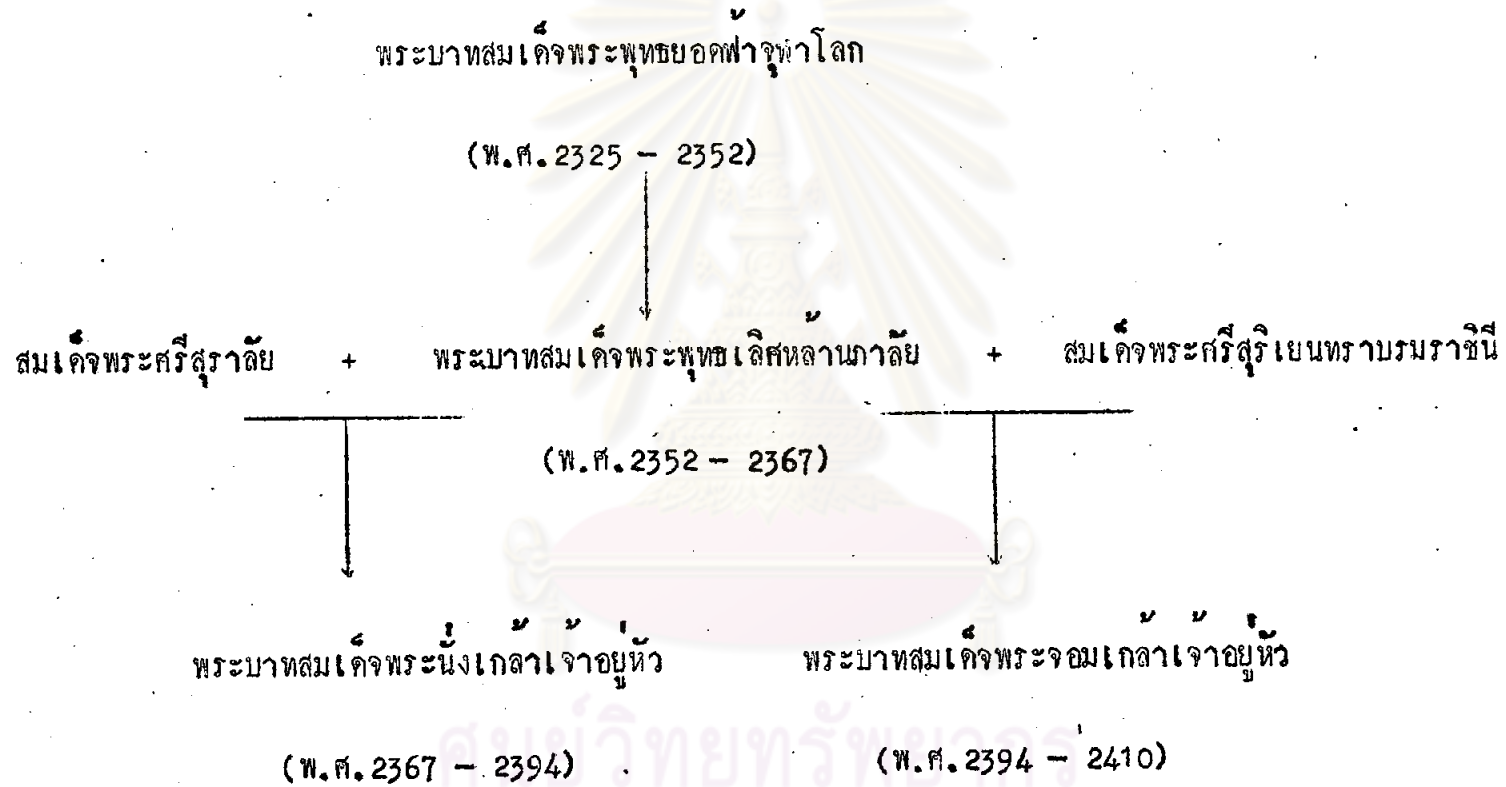
พระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ในสมัยรัชกาลที่ 1 พระราชมารดาคือสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ประสูติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2347 ที่พระราชวังเดิม ธนบุรี เมื่อสมเด็จพระราชบิดาเสด็จขึ้นครองราชย์ ใน พ.ศ. 2352 ทรงได้รับพระยศเป็น "เจ้าฟ้ามงกุฎสมบุตวงศ์" ครั้นมีพระชันษาได้ 9 ปี ทรงประกอบพระราชพิธีลงทรงซึ่งกระทำเป็นครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ แล้วได้รับพระราชทานนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า "สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎสมมุติเทววงศ์พงศ์อิศวร กษัตริย์ ชาติคิยราชกุมาร"⁴⁵ พระนามสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎนี้เป็นที่เรียกกันติดปากในหมู่ชาวต่างประเทศที่อาศัยอยู่ในไทย ดังนั้นเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นเป็นองค์พระประมุขของประเทศคนเหล่านั้นจึงเรียกพระองค์ว่า "King Mongkut"

การศึกษาของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ ขณะประทับอยู่ในพระราชวังเดิม ทรงเริ่มอักษรสมัยในสำนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์วัดโมฬีโลก ครั้นย้ายมาประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ทรงศึกษาวิชาความรู้สำหรับพระราชกุมาร จนกระทั่งเมื่อพระชนมพรรษาใกล้จะถึงพิธีโสกันต์ ทรงย้ายไปอยู่ในความดูแลของจางวางมหาดเล็กและพี่เลี้ยงชาย ตอนนี้องค์พระองค์ทรงศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการ

⁴⁵ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 56.

ภาพที่ 3 ตารางพระมหากษัตริย์ไทยในราชวงศ์จักรี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปกครองประเทศ ตามแบบที่เจ้านายไทยชั้นสูง ศักดิ์ทรงกระทำกันมา เช่นการศึกษาภาษาบาลี เมืองคน วรรณคดี ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ไทย ศิลปกรรมสงคราม การใช้อาวุธ การทรงม้าและช้าง พุทธศาสนา และพระราชจริยาวัตรของพระมหากษัตริย์ เป็นต้น⁴⁶

สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงเคยปฏิบัติภารกิจที่สำคัญของบ้านเมืองมาบ้าง เช่นใน พ.ศ. 2358 มอญที่เมืองเมาะตะมะเป็นกบฏต่อพม่า แล้วอพยพครอบครัวหนีมาอยู่ในไทยเป็นจำนวนถึง 40,000 คน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งมีพระชันษาได้เพียง 12 ปี เสด็จไปรับครัวมอญทางด่านเจดีย์สามองค์⁴⁷

เมื่อมีพระชนมายุได้ 14 พรรษา สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎได้ผนวชเป็นสามเณรเป็นเวลา 7 เดือน เพื่อฝึกหัดคุณเกี่ยวกับกฏทางพุทธศาสนา⁴⁸ ก่อนที่จะผนวชเป็นพระภิกษุหลังจากที่ทรงลาผนวชแล้ว ได้เสด็จมาประทับในบริเวณพระราชวังฝ่ายหน้า ทรงบัญชาการกรมมหาดเล็กและรับราชการใกล้ชิดพระราชาธิบดี ต่อมาเมื่อมีพระชันษาได้ 21 ปี ได้เสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุ และทรงมีพระราชดำริที่จะอยู่ในสมณเพศเพียงพรรษาเดียว แต่เมื่อทรงผนวชได้ 15 วัน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็สวรรคต โดยไม่ได้ดำริสมอบราชสมบัติแก่เจ้านายพระองค์ใด

ถ้าพิจารณาตามสิทธิแล้ว จะเห็นว่าเจ้านายที่มีสิทธิดำรงตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดินเป็นอันดับแรกได้แก่ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ เพราะทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ที่ประสูติด้วยพระอัครมเหสี แต่ในเวลานั้นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ซึ่งเป็นพระองค์เจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่แต่มีพระมารดาเป็นเจ้าจอมมารดา ทรงมีประสบการณ์และทรง

⁴⁶ Abbot Low Moffat, Mongkut, King of Siam (Ithaca: Cornell University Press, 1968), p. 5.

⁴⁷ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 57.

⁴⁸ เอ.พี. กริสไวลด์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.จ. สุภัทรทิศศึกษกุล ทรงแปลจาก King Mongkut of Siam (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2511), หน้า 19.

เชื่อว่าชาวยุโรปในการปกครองประเทศมานาน ทรงมีพระราชอำนาจและมีผู้ยำเกรงนับถือมาก ส่วนสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎยังทรงพระเยาว์ ไม่ชำนาญในการปกครองบ้านเมือง ที่ประชุมจึงเห็นว่าควรถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่น เจษฎาบดินทร์ บ้านเมืองจึงจะเรียบร้อยเป็นปกติ⁴⁹ ในขณะที่เดียวกันที่ประชุมได้ทูลถามสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎว่ามีพระประสงค์ที่จะเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือจะทรงผนวชต่อไป เพื่อจะได้ทราบพระราชดำริและท่าทีของพระองค์เกี่ยวกับเรื่องนี้ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราบุรีจรงค์พระปิตุลาซึ่งทรงสนับสนุนสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทูลแนะนำให้พระองค์ทรงเอาพระราชสมบัติตามลัทธิ แต่กรมหมื่นนุชิตชิโนรสพระปิตุลาซึ่งทรงผนวชอยู่ และกรมหมื่นเทศอดิศร พระเชษฐาที่ทรงนับถือมากครัสว่าไม่ใช่เวลาควรปรารณาราชสมบัติ⁵⁰ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎจึงครัสว่าทรงมีพระประสงค์จะผนวชต่อไป ในข้อนี้พระองค์ทรงมีพระราชดำริถูกต้อง เนื่องจากฐานะของพระองค์ในขณะนั้นไม่ควรเกี่ยวข้องกับการเมือง การอยู่ในร่มผ้ากาสาวพัสตร์จะทำให้พระองค์ปลอดภัยจากอันตรายทางการเมือง

การออกผนวชของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎก่อให้เกิดผลอย่างมากในประวัติศาสตร์ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพระองค์เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติใน 27 ปีต่อมา ขณะประทับอยู่ ณ วัดสมอราย⁵¹ ทรงศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกและพระอภิธรรมจนมีความรู้ลึกซึ้ง ทรงปรับปรุงระเบียบวินัยและวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ให้เคร่งครัดตามพุทธบัญญัติ ก่อให้เกิดนิกายใหม่ขึ้นในพุทธศาสนาอีกนิกายหนึ่งชื่อ "ธรรมยุติกนิกาย"⁵² โดยมีพระองค์ทรงเป็นผู้ให้กำเนิด นอกจากนี้พระองค์ยังเสด็จชุกงค์ไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งให้

⁴⁹ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 62.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

⁵¹ ปัจจุบันคือวัดราชาธิวาส

⁵² เอ.บี. กริสโวลด์, เรื่องเกม, หน้า 29.

คุณอนันต์ของพระองค์ ทำให้ทรงมีโอกาสทราบความเป็นไปภายนอกพระนคร ได้คุ้นเคยกับสามัญชนอย่างปราศจากพิธีรีตอง ถ้าหากพระองค์เสด็จหัวเมืองในฐานะเจ้านายชั้นสูง จะไม่ทรงมีโอกาสเช่นนี้เลย และไม่คอยปรากฏว่ามีเจ้าชายหรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่เคยออกหัวเมืองไกล ๆ ฉะนั้นพระองค์จึงทรงได้เปรียบบุคคลเหล่านั้น เพราะในภาวะภิกษุสงฆ์พระองค์ยอมทรงกระทำเช่นนั้นได้ ดังนั้นเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินในเวลาต่อมา จึงทรงเป็นองค์พระปฐมขุที่มีพระเนตรพระกรรพกว้างขวางกว่าพระมหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ

ในระยะนี้เองที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงติดต่อสมาคมกับชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่ในไทย บุคคลเหล่านี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้พระองค์ทรงมีโอกาสได้รับวิทยาการสมัยใหม่ ตลอดจนทรงทราบสถานการณ์ต่าง ๆ ของโลกโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับประเทศมหาอำนาจ ทรงเริ่มต้นด้วยการศึกษาภาษาลาตินจากบาทหลวงปาลเลอกัวซ์ ชาวฝรั่งเศสซึ่งเป็นอธิการวัดคอนเซ็ปชัน (Immaculate Conception Church)⁵³ ในนิวยอร์กมันคาทอลิกซึ่งอยู่ใกล้กับวัดสมอราย พระองค์ทรงรับอิทธิพลของภาษาลาตินมาพอสมควร จะเห็นได้จากคอนทรวงพระอักษร เป็นภาษาอังกฤษ มักจะเซ็นค่อท้ายพระปรมาภิไธยของพระองค์เป็นภาษาลาตินอยู่เสมอว่า "Rex Siamensium" ซึ่งแปลว่า "พระเจ้ากรุงสยาม"

เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงย้ายมาประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศ ใน พ.ศ. 2380 ทรงศึกษาภาษาอังกฤษจากคณะมิชชันนารีโปรแตสแตนท์ชาวอเมริกัน คือหมอบรัดเลย์ หมอเฮาส์ และเจสส์ แคสเวล (Reverend Jesse Caswell) เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในเอเชียพระองค์แรกที่ทรงสามารถทึสและทรงพระอักษรเป็นภาษาอังกฤษได้⁵⁴ การรู้ภาษาอังกฤษเป็นกุญแจนำไปสู่การศึกษาวิชาการในแขนง

⁵³ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 93.

⁵⁴ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เรื่องเดิม, หน้า 356.

อื่น ๆ เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การเกษตร การเมืองและประวัติ-
ศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับต่างประเทศ เป็นต้น ทำให้พระองค์ทรงเป็นผู้ที่มีความรู้ความถนัดกา
หน้าที่สุดพระองค์หนึ่งในยุคนั้น เพื่อเป็นการตอบแทนที่คณะมิชชันนารีสอนภาษาอังกฤษถวาย
สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรง อนุญาตให้มิชชันนารีได้สอนและเผยแพร่คริสต์ศาสนาใน เขตวิค
บวรนิเวศได้ เป็นการแสดงถึงความมีขันติธรรมทางศาสนาของพระองค์ว่ามีได้ทรงก็ดกัน
ศาสนาอื่น แม้ว่าพระองค์จะทรงมีพระราชศรัทธาอย่างแรงกล้าในพุทธศาสนา

ในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว บรรดาเสนาบดีได้ปรึกษากัน
เห็นสมควรที่จะอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นเสวยราชสมบัติ โดยมีเจ้าพระยาพระ-
คลัง⁵⁵ อัครมหาเสนาบดีว่าการกรมกลาโหมและกรมพระคลัง กับพระยาศรีพิพัฒน์⁵⁶
เป็นผู้สนับสนุน เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงทราบก็ตรัสว่าทรงจำต้องรับเป็นกษัตริย์เพื่อ
ป้องกันมิให้มีการจลาจล⁵⁷ แ่ทรงขอให้สถาปนาสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณีพระราชนุชาขึ้น
เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และโปรดให้ดำรงพระยศเสมอพระเจ้าแผ่นดินเหมือน
กับที่สมเด็จพระเอกาทศรถรงได้รับในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรด้วย⁵⁸ เมื่อพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตในวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2394 วันรุ่งขึ้น
พระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีได้ทูลอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ เสด็จออกจากวัดบวร-
นิเวศมาประทับในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อมาในวันที่ 6 เมษายน ทรง
ลาผนวชขึ้น เสด็จถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 4 แห่งบรมราชจักรีวงศ์

⁵⁵ ต่อมาในรัชกาลที่ 4 มียศเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมมหาประยูรวงศ์ หรือ
สมเด็จพระองค์ใหญ่

⁵⁶ ต่อมาในรัชกาลที่ 4 มียศเป็น สมเด็จพระเจ้าบรมมหาพิชัยญาติ หรือสมเด็จ
องค์น้อย

⁵⁷ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เรื่องเดิม, หน้า 358.

⁵⁸ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 13, ตำนานวังหน้า (พระนคร: องค์การค้ำของ
คุรุสภา, 2507), หน้า 80.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงกิจการต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นด้านขนบธรรมเนียมประเพณี การเศรษฐกิจ การปกครอง การทหาร และการต่างประเทศ ทั้งนี้เพราะทรงพระราชดำริว่าในขณะนั้นอารยธรรมจากตะวันตกกำลังหลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทย ประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชียที่ค่อนข้างเจริญกับมรดกของลัทธิจักรวรรดินิยมจากประเทศตะวันตกซึ่งมีความเจริญก้าวหน้าเหนือกว่าประเทศตะวันออกทั้งหลาย เนื่องมาจากประเทศเหล่านั้นพยายามสกัดกั้นไม่ยอมรับอารยธรรมตะวันตก ฉะนั้นความอยู่รอดของไทยจึงขึ้นอยู่กับว่า ไทยสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับอารยธรรมตะวันตกได้มากน้อยเพียงใด พระองค์ทรงตระหนักในความจริงที่ว่า ไทยเป็นประเทศเล็ก ๆ ที่มหาอำนาจตะวันตกจะยึดครองเมื่อใดก็อาจกระทำได้ ในสมัยนี้พระองค์ทรงดำเนินนโยบายต่างประเทศเสียใหม่ หันมาเปิดประเทศอย่างเต็มที่ ยอมทำสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่กับประเทศอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา ทรงยอมให้สิทธิพิเศษบางประการแก่ประเทศคู่สัญญา ซึ่งถึงแม้ว่าไทยจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบทั้งในด้านเศรษฐกิจและการศาล แต่ทรงเห็นว่าไทยจำเป็นต้องยอมเพื่อรักษาเอกราชของประเทศไว้ พระองค์ทรงดำเนินความสัมพันธ์ฉันมิตรกับชาติตะวันตก และส่งคณะทูตานุทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสวยราชสมบัติอยู่เป็นเวลา 17 ปี (พ.ศ. 2394-2411) ความสนพระทัยในวิชาการศาสตร์ของพระองค์เป็นเหตุให้พระองค์เสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 2411 ทรงคำนวณว่าประเทศไทยจะได้เห็นสุริยุปราคาจับมหกดวงในวันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2411 ที่ตำบลท่าวาอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งยากนักที่จะมีโอกาสได้เห็นในพระราชอาณาจักร จึงเสด็จไปทอดพระเนตรสุริยุปราคาค้วยพระองค์เอง แต่เมื่อเสด็จกลับมาถึงพระนครทรงประชวรหนักค้วยไขมาลาเรียสวรรคตเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2411 รวมสิริพระชนมายุได้ 65 พรรษา.

การจลาจลในพม่าและการสถาปนาราชวงศ์อลองพญา

ในปลายราชวงศ์คองอู (พ.ศ. 2143-2295) ความรุ่งเรืองของพม่าที่เคยปรากฏในรัชกาลพระเจ้าบุเรงนองถึงจุดอิมตัวและเสื่อมลงเป็นลำดับ พระเจ้าแผ่นดิน

ภาพที่ 4 แผนที่ประเทศพม่า

... a picture of Burma was Maung Htin Aung.

ที่ทรงปกครองพม่าองค์ก่อนนับตั้งแต่พระเจ้าปิงดะเล (Pindale) ไม่เข้มแข็งเท่ากับ
รัชกาลก่อน ๆ เป็นเหตุให้บรรดาหัวเมืองที่ขึ้นอยู่กับพม่าถือโอกาสก่อการกบฏเพื่อแยก
ตนเป็นอิสระ เช่นแคว้นมณีปุระ (Manipur) ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของพม่า
ไม่เพียงแต่จะตั้งตนเป็นอิสระและเข้าครอบครองบริเวณที่ราบลุ่มกุกโบ (Kubo Valley)
แต่ยังก่อการกำเริบเข้าโจมตีกรุงอังวะราชธานีของพม่าด้วย พระมหาธรรมราชาธิบดี
(Mahadhamayaza Dipoti) แห่งพม่าทรงหาได้มีความพยายามจริงจังที่จะรักษาพระ-
องค์และป้องกันมิให้แคว้นมณีปุระมารุกรานพระราชอาณาเขตไม่⁵⁹ ทำให้ดินแดนของ
พม่าค่อย ๆ ถูกยึดไปทีละน้อย

ในเวลาเดียวกัน ชนชาติมอญซึ่งถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพม่าก็จะมีพละชาติ
ของตนขึ้นมาใหม่ในแคว้นหงสาวดีหรือพะโค (Pegu) เนื่องจากไม่พอใจขุนนางพม่าที่
บีบบังคับ เรียกเก็บภาษีจากตนและทำการปกครองอย่างกดขี่ข่มเหง⁶⁰ จึงรอโอกาสที่จะแยก
ตนออกจากพม่า ขณะที่พม่ากำลังติดพันอยู่กับเหตุการณ์ทางจีน พวกกวยหรือคะเวชาน
(Gwe Shans) ซึ่งอยู่ในแคว้นตองอู (Toungoo) และในภาคเหนือของแคว้นหงสาวดี
ก็ก่อกบฏขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2283 มอญถือโอกาสสนับสนุนการกบฏครั้งนี้และพร้อมกันลุกขึ้น
ต่อต้านพม่า นับเป็นกบฏครั้งใหญ่ของมอญ ในที่สุดมอญสามารถแยกตนเป็นอิสระจาก
พม่าได้ มีพระมหากษัตริย์ของตนเองและตั้งแคว้นหงสาวดีเป็นราชธานี

พม่าเองยังไม่สามารถปราบมอญได้อย่างเต็มที่เพราะยังคงสู้รบกับแคว้นมณีปุระ
อยู่ ข้อที่แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของพม่าในขณะนั้นคือ การที่พม่าไม่สามารถปราบ-
ปราบการจลาจลในประเทศได้ด้วยตนเอง ใน พ.ศ. 2293 พระมหาธรรมราชาธิบดี

⁵⁹พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า,
เล่ม 2 (พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2505), หน้า 18.

⁶⁰Harvey, op. cit., p. 211.

ทรงส่งคณะทูตไปยังข้าหลวงมณฑลยูนนาน เพื่อขอความช่วยเหลือทางทหารจากจีน⁶¹ แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ พม่าจึงต้องช่วยตนเองจนสุดความสามารถ แต่ก็เป็นสิ่งเหลือวิสัย จนกระทั่งในเดือนเมษายน พ.ศ. 2295 พม่าต้องเสียกรุงอังวะให้แก่มอญไป ราชวงศ์ของอุจิงสิ้นสุดโดยที่พระยาทะเละ (Binya Dala) กษัตริย์มอญประสบความสำเร็จในการขับไล่อำนาจของพม่าออกไปจากดินแดนมอญตลอดจนสามารถทำลายราชวงศ์ของพม่าได้

ก่อนที่กรุงอังวะจะเสียแก่มอญนั้น พระยาราชาของมอญมีคำสั่งให้เจ้าเมืองกรมการทั้งหลายมาหาพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา แสดงความจงรักภักดีต่อพระเจ้าหงสาวดี เพื่อให้เป็นที่ประจักษ์ว่ามอญขึ้นมาใช้อำนาจแทนที่พม่า แต่มีหัวหน้าหมู่บ้านชาวพม่าคนหนึ่งชื่อ มังอองไซยะ (Maung Aungzeya) แห่งหมู่บ้านมุกโซโบ (Moksobo) ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของกรุงอังวะปฏิเสธที่จะยอมอ่อนน้อมต่อมอญกลับรวบรวมสมัครพรรคพวกทำการต่อต้านอำนาจมอญ มังอองไซยะเป็นผู้ที่มีความรักชาติ มีจิตใจแน่วแน่ที่จะต่อต้านมอญ ดังที่ได้กล่าวไว้กับบิดามารดาของตนว่า "ในการต่อสู้เพื่อประเทศของเรา กองทัพของเราจะใหญ่หรือเล็กไม่ใช่เรื่องสำคัญ สิ่งที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ การมีเพื่อนร่วมสงครามที่มีความตั้งใจ พร้อมที่จะรบด้วยจิตใจที่แน่วแน่และลำแขนที่แข็งแกร่ง"⁶²

หลังจากที่มอญได้กรุงอังวะแล้ว พระยาทะเละโปรดให้ขุนนางเรียกเก็บภาษีจากแคว้นต่าง ๆ ที่อยู่ทางตอนบนของพม่า มังอองไซยะได้ระดมพลชาวพม่าและไทยใหญ่ (Shans) โจมตีมอญอย่างกล้าแข็งจนกระทั่งกองทัพมอญต้องแตกพ่ายไปในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2295 เมื่อมังอองไซยะเห็นว่าตนได้รับความสนับสนุนจากชาวพม่าอย่างท่วมท้น จึงประกาศสถาปนาตนเองเป็นพระเจ้าแผ่นดินพม่าทั้ง ๆ ที่ยังเอาชนะมอญไม่ได้ เกิดขาด

⁶¹ D.C.E. Hall, Burma (London: Hutchinson's University Library, 1950), p. 74.

⁶² A.P. Phayre, History of Burma (London: Susil Gupta, 1883), p. 150.

มีพระนามว่า พระเจ้าอลองพญา (Alaungpaya) แห่งราชวงศ์อลองพญา (Konbaungset) พร้อมกันนั้นพระเจ้าอลองพญาทรง เปลี่ยนชื่อเมืองมุกโซโบมา เป็นเมืองชเวโบ (Shwebo) หรือกรุงรัตนสิงห์ กับทรงสร้างพระราชวังตามประเพณีของพม่า การที่พระเจ้าอลองพญาทรงปราบคาภิแซกพระองค์ขึ้น เป็นกษัตริย์นั้น มีผลให้ชาวพม่ามีกำลังใจต่อสู้มอญต่อไป

กษัตริย์ราชวงศ์อลองพญา

นักประวัติศาสตร์บางคนถือว่า ประเทศพม่าในสมัยราชวงศ์อลองพญา เป็นจักรวรรดิพม่าครั้งที่สาม⁶³ พระเจ้าอลองพญาทรง เป็นนักรบที่มีพระปรีชาสามารถมาก ซึ่งเป็นสิ่งปกคิธรรมคาสำหรับราชวงศ์ใหม่ที่ยังอยู่ในระหว่างการก่อร่างสร้างตัว ชั่วระยะเวลาเพียงหนึ่งปีหลังจากที่เสวยราชสมบัติ พระองค์ทรงสามารถตีกรุงอังวะคืนมาได้ ต่อมาใน พ.ศ. 2298 ทรงยึดเมืองแปร (Prome) ได้จากมอญ พระราชอำนาจของพระองค์ทำให้หัวเมืองต่าง ๆ ได้แก่แคว้นตองอู เฮนซาดา (Henzada) มยองมिया (Myaungmya) พะสิม (Bassein) ตลอดจนจีนตำบลสันโคเว (Sandoway) ในแคว้นยะไข่พากันเกรงกลัว ยอมถวายความจงรักภักดีต่อพระเจ้าอลองพญา ต่อมาในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกันนั้น ทรงยึดที่มั่นโคตี้เมืองคากอง (Dagon) ซึ่งอยู่ใกล้กับพระเจดีย์ชเวดากองอัน เป็นอาณาเขตของมอญ ชัยชนะครั้งนี้ทำให้พระเจ้าอลองพญาทรงมั่นใจว่า เป็นชัยชนะขั้นเด็ดขาดของพม่า แม้ว่าจะยังไม่ได้ยึดครองเมืองหงสาวดีก็ตาม ทรงโปรดให้สร้าง เมืองคากองให้เป็น เมืองท่าที่สำคัญของพม่า ตั้งชื่อให้ว่าเมืองร่างกุ้ง (Rangoon) ซึ่งมีความหมายว่า "การยุติการสงคราม" (End of the War)⁶⁴ เป็น

⁶³ รัชกาลพระเจ้าอนอรธาแห่งราชวงศ์พุกาม เป็นจักรวรรดิพม่าครั้งที่หนึ่ง และรัชกาลพระเจ้าบุเรงนองแห่งราชวงศ์ตองอู เป็นจักรวรรดิพม่าครั้งที่สอง, จากหนังสือ A History of Burma. ของ Maung Htin Aung.

⁶⁴ W.G. Fraser, "Old Rangoon," The Journal of the Burmese Research Society, Vol. X, part II (August, 1920), p. 49.

การบำรุงขวัญทหารพม่าว่าจะคงปรามมอญได้สำเร็จ ในที่สุดพระเจ้าอลองพญาทรงยึดเมืองหงสาวดีได้เมื่อ พ.ศ. 2300 มอญจึงตกอยู่ใต้อำนาจของพม่าอีกครั้งหนึ่ง

ในปลายพุทธศตวรรษที่ 23 แม้ว่าประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสจะไม่มีความคิดที่จะยึดครองพม่าเป็นอาณานิคม แต่หลังจากประเทศทั้งสองแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมและทำสงครามต่อกันในอินเดียเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ทางการค้า อังกฤษและฝรั่งเศสเริ่มหันมาสนใจพม่าซึ่งอยู่ติดกับอินเดีย ด้วยเหตุที่สภาพที่ตั้งของพม่าและความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้สักจะสามารถใช้ป็นฐานทัพพม่าและเป็นประโยชน์สำหรับการก่อเรือ ทำให้พม่ามีความสำคัญต่ออังกฤษและฝรั่งเศสทางด้านการเมืองและยุทธศาสตร์⁶⁵ ประเทศทั้งสองจึงพยายามหาช่องทางที่จะเข้ามามีอิทธิพลในพม่า ระหว่างที่พม่าและมอญกำลังทำสงครามกันอยู่ในพม่าตอนล่าง อังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งทำการค้าอยู่ในแคว้นซีเรียม (Syriam) ต่างให้ความสนับสนุนฝ่ายที่ตนคิดว่าจะเป็นผู้ชนะเพื่อผลประโยชน์ที่พึงได้รับในอาณาเขต เช่นคูเปลซ์ (Dupleix) ผู้สำเร็จราชการบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสที่เมืองปอนดิเชอร์รี่ (Pondicherry) ในอินเดียคาดว่ามอญคงจะชนะพม่า จึงให้ความช่วยเหลือมอญทางด้านอาวุธยุทธโศปกรณ์ มีผลให้ฝรั่งเศสได้รับสัมปทานทางการค้าจากมอญเป็นการตอบแทนใน พ.ศ. 2296⁶⁶ ส่วนบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เมืองมัทราสซึ่งเผ่าคูการกระทำของฝรั่งเศสอยู่ เกรงว่าอังกฤษจะหมดอิทธิพลในพม่า จึงรีบยึดครองเกาะเนเกรส (Negrais) ใน พ.ศ. 2296 เพื่อถ่วงดุลอิทธิพลของฝรั่งเศสไม่ให้ขยายตัวมากขึ้น ต่อมาเพื่อพระราชอำนาจของพระเจ้าอลองพญาเห็นเด่นชัด และพระองค์ทรงขออาวุธปืนจากอังกฤษ อังกฤษจึงไม่ลังเลที่จะสนับสนุนพม่าโดยขอให้พระเจ้าอลองพญาทรงอนุญาตให้อังกฤษครอบครองเกาะเนเกรสอย่างเป็นทางการได้⁶⁷

⁶⁵Maung Maung, Burma in the Family of Nations (The Netherlands: Djambatan-Amsterdam, 1957), p. 25.

⁶⁶Hall, A History of South-East Asia, p. 383.

⁶⁷Aung, A History of Burma, p. 166.

อย่างไรก็ดี แม้ว่าพระเจ้าอลองพญาจะทรงปรารถนาที่จะรับความช่วยเหลือจากอังกฤษ แต่พระองค์ไม่ทรงไว้พระทัยอังกฤษเนื่องจากการดำเนินนโยบายยึดหยุ่นไปตามสถานการณ์ในพม่าของอังกฤษ เพราะปรากฏว่าเมื่อมอญรวมตัวกันต่อต้านพม่า อังกฤษได้ให้ความช่วยเหลือมอญ ดังนั้นหลังจากที่พระเจ้าอลองพญาทรงปราบมอญได้ จึงโปรดให้ทำลายบ้านเมืองและทรัพย์สินของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่เกาะเนเกรเสลีย์ใน พ.ศ. 2302 หลังจากที่ทรงกำจัดฝรั่งเศสไปแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2299

ตลอดรัชสมัยของพระเจ้าอลองพญา พระองค์ทรงมีพระราชกิจของปราบปรามการจลาจลภายในประเทศ จะเห็นได้ว่าเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2295 นั้น แคว้นต่าง ๆ ในพม่าแตกแยกกันกระจัดกระจายแต่ก็ทรงสามารถสร้างพม่าให้เป็นปึกแผ่นรวมกันได้ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงดำเนินนโยบายขยายพระราชอาณาเขตมายังไทย ซึ่งภายหลังการยกทัพมารุกรานไทยใน พ.ศ. 2303 นี้ พระเจ้าอลองพญาก็เสด็จสวรรคต

พระเจ้าอลองพญามีพระประสงค์ที่จะให้พระราชโอรสทั้งหมดพระองค์⁶⁸ เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อกันตามลำดับ การสืบราชสันตติวงศ์ต่อจากพระเจ้าอลองพญาไม่มีปัญหายุ่งยาก เพราะเจ้าชายมิงดลก (Naungdawgyi) พระราชโอรสพระองค์แรกซึ่งดำรงพระยศเป็นพระมหาอุปราชได้สืบราชสมบัติต่อมา แต่กระนั้นก็คือพระองค์ทรงระแวงสงสัยว่าอาจมีผู้คิดร้ายต่อพระองค์ จึงทรงหาทางกำจัดผู้ที่ทรงสงสัยเพื่อให้หมดสิ้นหนามของแผ่นดิน ผลจากการปราบปรามของพระองค์ทำให้เกิดกบฏขึ้นหลายครั้ง ประเทศอยู่ในสภาพวุ่นวาย ลักษณะเช่นนี้จะพบว่าเกิดขึ้นอยู่เสมอในประวัติศาสตร์พม่า

⁶⁸พระนามของพระราชโอรสทั้งหมดพระองค์มีตามลำดับดังนี้ : เจ้าชายนง-คอคยี (Naung dawgyi) เจ้าชายมะเยดู (Myedu) เจ้าชายอมยิ่นต์ (Amyint) เจ้าชายปะดุง (Badun) เจ้าชายพุกาม (Pugam) และเจ้าชายปิ่นทะเล (Pindale), จากประชุมพงศาวดารภาคที่ 14, คำให้การชาวอังวะ (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2507), หน้า 301.

จนกลายเป็นประเพณีเมื่อมีการ เปลี่ยนรัชกาลใหม่ทุกครั้ง ไม่ว่าพระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จขึ้นครองราชย์โดยการสืบราชสมบัติตามสิทธิ หรือโดยการแย่งราชสมบัติ ทั้งนี้เป็นเพราะพระองค์ไม่ทรงแน่พระทัยในฐานะของพระองค์ว่าจะมีผู้สนับสนุนหรือมีผู้ประสงคราย ดังนั้นพระองค์จึงทรงกำจัดหรือทรงลคอ่านาญที่ทรงสงสัยเสีย⁶⁹ เพื่อเสถียรภาพในการปกครองประเทศ แต่ผลที่ได้รับมักปรากฏว่าไม่มีความสงบเกิดขึ้นในประเทศเลย เพราะแคว้นต่าง ๆ จะถือโอกาสก่อการกบฏเพื่อแยกคนออกจากพม่า ทั้งนี้เป็นอยู่จนกระทั่งทุกวันนี้

ในรัชกาลพระเจ้ามังลอก อังกฤษที่อินเดียได้ส่งกัปตันวอลเตอร์ อัลวีส์ (Walter Alves) มาเจรจากับพม่าเพื่อขอให้ปล่อยตัวนักโทษอังกฤษที่พระเจ้าอลองพญา มีรับสั่งให้จับตัวไป เมื่อครั้งเข้าทำลายโรงสีน้ำตาลของบริษัทอินเดียตะวันออกที่เกาะเนเกรส และขอให้พม่าคืนทรัพย์สินของบริษัทกับขอให้พม่าชดใช้ค่าเสียหาย ขณะนั้นพระเจ้ามังลอกทรงต้องการได้อาวุธมาใช้ในการปราบกบฏในประเทศ จึงทรงมีท่าทีอะลุ่มอล่วยให้อังกฤษโดยเสนอจะให้อังกฤษมาตั้งโรงค้าในพม่าใหม่ แต่อังกฤษปฏิเสธที่จะดำเนินการสัมพันธกับพม่า เนื่องจากคู่แข่งชั้นที่สำคัญคือฝรั่งเศสลคอ่านาญในอินเดียลง⁷⁰ อังกฤษจึงเลิกล้มความคิดที่จะแข่งอิทธิพลกับฝรั่งเศสในพม่า เป็นการแสดงถึงความไม่สนใจพม่าของอังกฤษเลย

หลังจากที่พระเจ้ามังลอกเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 2306 เจ้าชายมังระซึ่งมีชื่อทางพม่าว่า เจ้าชายมเยอู พระราชอนุชาองค์ต่อมาได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติและ

⁶⁹John F. Cady, A History of Modern Burma (Ithaca: Cornell University Press, 1958), p. 21.

⁷⁰D.G.E. Hall (ed.), Michael Symes : Journal of His Second Embassy to the Court of Ava in 1802 (London: George Allen & Unwin, 1955), pp. XXIV-XXV.

ทรงได้รับสมญานามว่า พระเจ้าซางเผือก (Hsinbyushin) พระองค์ทรงดำเนินนโยบายเกี่ยวกับไทย เช่นเดียวกับพระเจ้าอลองพญาพระราชบิดา ทรงเริ่มต้นด้วยการขยายพระราชอาณาเขตมายัง เมืองเชียงใหม่และลาว ต่อมาโปรดให้ยกกองทัพมารุกรานไทย ซึ่งขณะนั้นอ่อนแอมากจนไม่สามารถต้านทานทัพพม่าได้ ต้องเสียเอกราชให้แก่พม่าใน พ.ศ. 2310 กองทัพพม่าได้ทำลายกรุงศรีอยุธยาจนได้รับความเสียหายไม่อาจที่จะบูรณะให้กลับคืนสู่สภาพเดิมได้ นอกจากนี้ยังได้กวาดต้อนเชลยตลอดจนเก็บรวบรวมทรัพย์สินสมบัติไปยังพม่า มีผู้กล่าวว่าการกระทำของพม่าในครั้งนี้เปรียบได้กับกองโจรที่เข้ามาปล้นไทย⁷¹ แต่ก่อนที่พม่าจะทำลายไทยมากไปกว่านี้ แม่ทัพพม่าถูกเรียกตัวให้ยกกองทัพกลับไปพม่าเพื่อป้องกันกรรุกรานจากจีนซึ่ง เริ่มต้นมาตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2309 พม่าจึงต้องหันไปสนใจเหตุการณ์ภายในประเทศ ทำให้ไทยได้โอกาสกู้เอกราชคืนจากพม่าได้สำเร็จ และทำการขยายอาณาเขตไปจนจดหัวเมืองลาวและเชียงใหม่

การสงครามระหว่างพม่ากับจีน (พ.ศ. 2309-2313) ปรากฏว่าจีนเป็นฝ่ายปราชัย ต้องขอทำสัญญาสงบศึกกับอะแซหุ่นกี้แม่ทัพพม่า แม้ว่าพม่าจะเป็นฝ่ายชนะสงครามในการรบทุกครั้ง แต่การที่พม่าต้องทำการรบอยู่ตลอดเวลาทำให้กองทัพสูญเสียทรัพยากรและทหารไปเป็นจำนวนมาก ได้รับความบอบช้ำอยู่ไม่น้อย สาเหตุนี้เป็นปัจจัยอันหนึ่งที่ทำให้พม่าค่อย ๆ เสื่อมลงในเวลาต่อมา แม้จะยังไม่เห็นชัดในรัชกาลนี้ก็ตาม การสงครามครั้งสุดท้ายในรัชกาลพระเจ้าซางเผือกหรือพระเจ้ามังระ (Hsinbyushin) คือการโปรดให้ยกกองทัพมาตีไทยใน พ.ศ. 2318 แต่ยังไม่สามารถเอาชนะชนะได้ กองทัพพม่าต้องยกกลับไปเสียก่อนเนื่องจากทราบข่าวการสวรรคตของพระเจ้าซางเผือกใน พ.ศ. 2319

พระเจ้าซางเผือกมิได้ทรงปฏิบัติตามพระราชคำริชของพระเจ้าอลองพญาที่จะให้พระราชโอรสทุกพระองค์ได้ขึ้นครองราชสมบัติเรียงตามลำดับ พระองค์ทรงปรารถนา

⁷¹Hall, Burma, p. 88.

จะให้เจ้าชายจิงกูจา (Singu) พระราชโอรสเป็นพระมหากษัตริย์สืบต่อจากพระองค์
จึงทรงสถาปนาเจ้าชายจิงกูจาเป็นรัชทายาทโดยได้รับการสนับสนุนจากอะแซหฺนุกี⁷²
ปรากฏว่ามีเสียงคัดค้านอยู่มากโดยเฉพาะจากผู้ที่มิมีสิทธิในราชบัลลังก์ ดังนั้นเมื่อพระเจ้า
จิงกูจาเสวยราชสมบัติ พระองค์จึงทรงกำจัดเจ้านายที่คิดจะก่อการกบฏตามแบบฉบับของ
ประเพณีการสืบราชสันตติวงศ์ของพม่า

พระเจ้าจิงกูจาไม่ทรงพระปรีชาสามารถในการปกครอง ไม่ทรงบำเพ็ญพระ-
องค์อยู่ในทศพิธราชธรรม แต่ทรงแสวงหาความสวัสดีด้วยการ เสดยน้ำจันทและเสด็จ
ออกนอกพระราชวังอยู่เสมอ เป็นเหตุให้เจ้าชายมั่งหมอง (Maung Maung) ซึ่งเป็น
พระราชโอรสของพระเจ้ามั่งลอกแย่งราชบัลลังก์ได้ แต่พระเจ้ามั่งหมองเสวยราชย์ได้
เพียง 7 วัน ก็ถูกเจ้าชายปะคองพระราชโอรสองค์ที่สี่ของพระเจ้าอลองพญากำจัดเสียและ
ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ จากนั้นพระเจ้าปะคองทรงปราบปรามผู้ที่ทรงระแวง
สงสัยเป็นจำนวนมากอย่างทารุณยิ่งกว่าในสมัยใด ๆ การกำจัดศัตรูของราชบัลลังก์พม่า
ในสมัยนั้นมีทั้งผลดีและผลเสีย กล่าวคือ เมื่อพิจารณาในด้านเสถียรภาพของราชบัลลังก์
จะเห็นว่ามาตรการที่โหดร้ายทารุณของพระเจ้าปะคองทำให้บุคคลที่คิดจะต่อต้านพระราช
อำนาจของพระองค์เลิกมีความคิดนั้นเสีย พระองค์จึงทรงปกครองประเทศได้โดยราบรื่น
แต่ในอีกด้านหนึ่ง ผู้ที่พระองค์ทรงกำจัดส่วนมากเป็นแม่ทัพนายกองที่เป็นกำลังสำคัญใน
กองทัพและในการบริหารประเทศ⁷³ เช่นอะแซหฺนุกี ทำให้ทรงขาดกำลังสนับสนุนทาง
ด้านการทหาร เมื่อปรากฏมาตลอดว่าความรุ่งโรจน์ของพม่าขึ้นอยู่กับกำลังกองทัพที่ทรง
แสนยานุภาพ นอกจากนี้พระเจ้าปะคองยังทรงขาดที่ปรึกษาที่มีประสพการณ์ ทำให้มีแนว
โน้มว่าพม่าใกล้จะถึงจุดเสื่อมแม้จะยังมองไม่เห็นในรัชกาลนี้ก็ตาม

จากการที่พระเจ้าปะคองโปรดให้ประหารชีวิตเจ้านายไปหลายพระองค์ พระ-
องค์จึงทรงเชื่อว่าราชธานีที่กรุงอังวะเป็นสถานที่อับมงคล และโปรดให้ย้ายราชธานีไป

⁷²Aung, op. cit., p. 184.

⁷³Ibid., p. 187.

อยู่ที่เมืองอมรปุระ (Amarapur) ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของกรุงอังวะ พระเจ้าปะดุงทรงมีพระประสงค์ที่จะสร้างความยิ่งใหญ่ให้แก่พม่า ความเป็นนักรบที่สามารถของพระองค์ทำให้ทรงได้พระนามอีกอย่างหนึ่งว่า "มินตยาจยี" (Mintayagyi)⁷⁴ ใน พ.ศ. 2327 ทรงผนวกแคว้นยะไข่เข้าเป็นส่วนหนึ่งของพม่าพร้อมกับกวาดต้อนชาวยะไข่มาอยู่ที่กรุงอมรปุระ การได้แคว้นยะไข่ทำให้พรมแดนของพม่าเชื่อมติดกับดินแดนอินเดียของอังกฤษโดยมีแนวแม่น้ำนาฟ (Naaf) เป็นเส้นกั้นเขตแดน เป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างพม่ากับอังกฤษโดยเฉพาะเมื่อพม่าต้องปราบปรามการจลาจลในแคว้นยะไข่ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองไม่ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นถึงกับทำสงครามต่อกันในที่สุด

หลังจากที่พระเจ้าปะดุงได้แคว้นยะไข่แล้ว พระองค์ทรงมั่นพระทัยในแสนยานุภาพของกองทัพพม่ามาก ทรงนำกองทัพมารุกรานไทยหลายครั้ง แต่ไม่สามารถเอาชนะไทยได้ ต่อจากนั้นพระองค์ทรงหันความสนใจมาสู่การศาสนา โปรดให้เกณฑ์แรงงานคนจากแคว้นฉาน มอญ และยะไข่ มาทำงานโยธาการพระราชกุศลในการสร้างเจดีย์ใหญ่ที่เมืองมิงกุน (Mingun) งานพระราชกุศลนี้สร้างความไม่พอใจให้แก่ประชาชนที่ถูกบังคับให้มาทำงานถึงกับมีคำพูดว่า "มหาเจดีย์คงจะแล้ว แต่บ้านเมืองคงจะฉิบหาย"⁷⁵ ชาวยะไข่ซึ่งไม่พอใจพม่าอยู่แล้วตั้งแต่พม่าได้อัญเชิญพระพุทธรูปไปจากแคว้นยะไข่ใน พ.ศ. 2327 และต้องถูกเกณฑ์ไปทำสงคราม ต่างไม่ต้องการให้พม่าเรียกเกณฑ์แรงงานจากตนอีก จึงก่อกบฏขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2337 แต่ไม่สามารถต้านทานกองทัพพม่าที่ยกไปปราบได้ ต้องอพยพหนีเข้าไปในแคว้นจิตตะกองของอังกฤษ

ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นตามพรมแดนระหว่างพม่ากับอังกฤษปรากฏบ่อยครั้ง ฝ่ายอังกฤษไม่สามารถป้องกันมิให้ชาวยะไข่สឹภัยเข้ามาอยู่ในแคว้นจิตตะกองได้ เนื่องจาก

⁷⁴ J.G. Scott, Burma From the Earliest Times to the Present Day (London: T. Fisher Unwin, 1924), p. 188.

⁷⁵ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, เรื่องเดิม, หน้า 232.

บริเวณพรมแดนมีลักษณะเป็นป่าดิบ มีแม่น้ำเล็ก ๆ หลายสายเชื่อมติดต่อกัน ทำให้ยากต่อการควบคุมพรมแดน เมื่อชาวยะไข่หนีเข้ามาในแคว้นจิกตะกอง สิ่งที่ยังอังกฤษจะทำได้ก็คือ การแต่งตั้งทูตมาเจรจาทำความเข้าใจฉันท์มิตรกับราชสำนักพม่า แม้จะเห็นได้ชัดว่าพม่า เป็นฝ่ายละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศด้วยการบุกรุกเข้ามาในเขตแดนของอังกฤษ แต่อังกฤษยังไม่พร้อมที่จะใช้มาตรการรุนแรงกับพม่า เพราะกำลังมุ่งความสนใจอยู่ที่เกาะมอริเชียส (Mauritius) และรัฐไมซอร์ (Mysore)⁷⁶ อังกฤษจึงต้องดำเนินวิธีทางการทูตโดยพยายามสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับพม่า พร้อมกันนั้นอังกฤษยังได้เจรจาขอทำสนธิสัญญาพาณิชย์กับราชสำนักพม่าโดยให้มีตัวแทน (Resident) ของอังกฤษประจำอยู่ที่เมืองย่างกุ้ง⁷⁷ ทูตที่อังกฤษส่งมาระหว่าง พ.ศ. 2338-2354 ได้แก่ ร้อยเอกไมเคิล ซายม์ส (Michael Symes) ร้อยเอกฮีรัม ค็อกซ์ (Hiram Cox) และร้อยโทจอห์น แคนนิง (John Canning) แต่การเจรจาไม่ได้รับผลเป็นที่น่าพอใจ โดยเฉพาะอังกฤษไม่สามารถชักจูงให้มหัทธิย์พม่าทรงยินยอมทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ หรือตั้งตัวแทนถาวรในเมืองย่างกุ้งได้

เมื่อพระเจ้าปะดุงเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 2362 เจ้าชายจักกายแมง (Bagyidaw) พระราชนัดดาทรงเสวยราชสมบัติสืบต่อมา แม้ว่าจะไม่มีผู้ใดคัดค้านการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ แต่พระเจ้าจักกายแมงโปรดให้ประหารชีวิตพระราชวงศ์และข้าราชการ เป็นจำนวนมาก พระองค์ทรงดำเนินพระราโชบายขยายดินแดน เช่นเดียวกับพระเจ้าปะดุง ทรงผนวกแคว้นอัสสัมและมณีปุระ ซึ่งทำให้พม่ามีพรมแดนยาวร่วมกับอินเดียของอังกฤษโดยตลอด การกระทบกระทั่งกันตามชายแดนของทั้งสองฝ่ายยังคงเกิดขึ้นอยู่เสมอ แม้ว่าจะไม่รุนแรงเท่ากับในรัชกาลพระเจ้าปะดุง แต่ในระยะนั้นสถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากอังกฤษได้ชัยชนะฝรั่งเศสและสามารถปราบปรามการจลาจล

⁷⁶Hall, A History of South-East Asia, p. 561.

⁷⁷Hall (ed.), Michael Symes, p. XXXVII, LXXVI.

ในอินเดียโบราณ⁷⁸ อังกฤษจึงหันมาสนใจข้อพิพาทที่เกิดขึ้นจากพม่าได้เต็มที่ ซึ่งเชื่อว่าถ้าหากประเทศทั้งสองมีความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกัน ก็อาจทำความเข้าใจตกลงกันได้ด้วยสันติวิธี แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ทั้งสองประเทศไม่มีการติดต่อทางการทูต สงครามจึงเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เมื่อพระเจ้าจกกายแมงโปรคใหม่หามันทุละ (Maha Bandula) เป็นแม่ทัพไปตีแคว้นมณีปุระ เจ้าผู้ครองแคว้นไคท์นีไปอยู่ในแคว้นกาจารย์ (Cachar) ซึ่งอยู่ติดกับเขตแดนของอังกฤษ กองทัพพม่าได้บุกรุกตามเขาไปในแคว้นกาจารย์จนกระทั่งชาวเมืองกาจารย์ของอพยพลี้ภัยเข้าไปอยู่ในแคว้นเจนเทีย (Jaintia) ฝ่ายอังกฤษมีความประสงค์จะให้แคว้นกาจารย์และแคว้นเจนเทียเป็นรัฐกันกระหนาระหว่างกันแดนพม่า มณีปุระ และเบงกอลของอังกฤษ⁷⁹ จึงประกาศรวมแคว้นกาจารย์และเจนเทียเป็นราชอาณาจักร และบังคับให้พม่าถอนกองทัพกลับในเวลาเดียวกันนั้น พม่าและอังกฤษเกิดมีข้อพิพาทเรื่องการถือกรรมสิทธิ์ในเกาะชาห์ปอรี (Shahpuri) ซึ่งอยู่ในแม่น้ำนาฟ จุดระเบิดของสงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษเกิดขึ้นเมื่อทั้งสองฝ่ายได้ปะทะกันที่แคว้นกาจารย์ ลอร์ดแอมเฮิร์สต์ผู้สำเร็จราชการอินเดียมองดูการกระทำของพม่าว่าเป็นการรุกราน จึงประกาศสงครามกับพม่าเมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2366 (ค.ศ. 1824)

ในสงครามครั้งแรกนี้ เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของสงครามจะเห็นว่าอังกฤษเป็นฝ่ายเสียเปรียบนับตั้งแต่ความบกพร่องในการวางแผนการรบ การกำหนดจำนวนทหาร การขาดความรู้เกี่ยวกับลักษณะภูมิประเทศและสภาพดินฟ้าอากาศของพม่า⁸⁰ แต่อังกฤษ

⁷⁸Maung Htin Aung, The Stricken Peacock : Anglo-Burmese Relations 1752-1948 (The Hague: Martinus Nijhoff, 1955), p. 30.

⁷⁹Aung, A History of Burma, p. 211.

⁸⁰J. Stuart, "British Intercourse with Burma Before the First Burmese War," JBR, Vol. VI, part III (December, 1916), p. 122.

มีข้อได้เปรียบพม่าอยู่หลายประการ อาทิเช่น มีกองทัพอินเดียนที่มียุทธวิธีที่ประเสริฐวิญญู มีที่มั่นทางนาวิกในอ่าวเบงกอลซึ่งจะสามารถส่งกำลังหนุนเข้ามาทางพม่าทางภาคใต้ได้โดยง่าย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีอาวุธยุทธโศปกรณ์ที่มีประสิทธิภาพเหนือกว่า ทำให้สงครามในครั้งนี้เป็น "การรบที่ไม่เท่าเทียมกัน" (unequal battle)⁸¹ ผลปรากฏว่าพม่าเป็นฝ่ายพราชัย ต้องลงนามในสนธิสัญญาสงบศึกกับอังกฤษที่เรียกว่าสนธิสัญญายันดาโบ (Treaty of Yandabo) เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2368 (ค.ศ. 1826) ตามสนธิสัญญาพม่าต้องยกแคว้นยะไข่ ตะนาวศรี และอัสสัมให้แก่อังกฤษ นอกจากนี้ต้องรับรองว่าแคว้นมณีปุระ กาจาร์ และเจนเทียเป็นดินแดนที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของอังกฤษซึ่งพม่าจะเข้าแทรกแซงไม่ได้ ยิ่งไปกว่านั้นพม่าต้องชดเชยค่าเสียหายให้แก่อังกฤษเป็นจำนวนเงินหนึ่งล้านปอนด์สเตอร์ลิง อีกประการหนึ่งพม่าและอังกฤษจะทำสนธิสัญญาทางพาณิชย์ต่อกัน และให้มีตัวแทนประจำอยู่ในแต่ละประเทศได้⁸²

ผลของสงครามครั้งแรก แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของพม่าหลังจากที่พยายามดำเนินนโยบายขยายดินแดนออกไป การเสียเงินค่าปฏิกรรมสงครามเป็นจำนวนมาก และการเสียดินแดนทำให้เศรษฐกิจของพม่าต้องทรุดลง เสียเกียรติภูมิของชาติและของราชบัลลังก์ซึ่งพม่าเคยภาคภูมิใจมาตลอด ประสบการณ์ที่พม่าได้รับในครั้งนี้จะทำให้พม่าตื่นตัวขึ้นมองดูโลกภายนอก แต่พม่ายังคงปิดหูปิดตาตนเอง ปกปิดความอับอายด้วยการบันทึกเหตุการณ์ในคณนั้นว่า

...ชาวผิวขาวแปลกหน้าจากตะวันตกก่อการวิวาทกับขุนนางในพระราชวัง พวกนี้โคมาขึ้นบกที่เมืองวางกู, เขายึดเมืองวางกูและเมืองแปร และได้รับอนุญาตให้หลวงสุามาไกลถึงเมืองยันดาโบ เนื่องจากพระเจ้าแมนดินมิไคทรงเตรียมการใด ๆ ที่จะต่อต้านเพราะทรงมีพระทัยกรุณาและ

⁸¹Maung, *op. cit.*, p. 32.

⁸²*Ibid.*, pp. 157-158. ในภาคผนวกที่ 1 เป็นสนธิสัญญายันดาโบ

ทรงเห็นแก่ชีวิตเหล่าคนแปลกหน้าได้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก
ในการดำเนินการดังกล่าว ดังนั้น เมื่อมาถึงเมืองยันคาโบ
กำลังทรัพย์ก็หมดลงและมีความเดือดร้อนใหญ่หลวง จึงกราบ
ทูลอุทธรณ์แด่พระเจ้าแผ่นดินผู้ไม่ทรงถือโทษและทรงพระ
เมตตาพระราชทานเงินกู้ยืมใหญ่ให้เป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทาง
กลับ พร้อมกับมีรับสั่งให้ชาวผิวขาวออกไปจากประเทศ⁸³

เมื่อจอห์น ทรอเฟิร์คได้รับมอบหมายจากลอร์ดแอมเฮิสต์ให้มาเจรจาเรื่องการ
ทำสนธิสัญญาพาณิชย์และการแลกเปลี่ยนตัวแทนตามที่ระบุไว้ในสนธิสัญญายันคาโบ ข้อที่ 7
พระเจ้าจิกกายแมงปฏิเสธที่จะให้ทูตอังกฤษเข้าเฝ้า เพราะทรงเห็นว่าจอห์น ทรอเฟิร์ค
มิได้เป็นทูตที่ส่งมาจากราชสำนักของพระเจ้ายอร์ชที่ 4 แห่งอังกฤษ เป็นการแสดงถึง
ลักษณะที่คิดแนบอยู่กับการรักษาพระเกียรติยศของพระองค์ แท้ที่จริงแล้ว พระเจ้าจิก-
กายแมงทรงพยายามกู้เกียรติภูมิของพม่าขึ้นมา พระองค์ไม่ทรงประสงค์ที่จะให้มีตัวแทน
อังกฤษอยู่ในพม่า หรือส่งตัวแทนพม่าไปก่อกวน เพราะจะเป็นการเตือนให้พระองค์ทรง
ระลึกถึงความพ่ายแพ้ของพม่า พระองค์ทรงมีความรู้สึกไม่ไว้พระทัยชาวต่างประเทศ
นอกจากนี้การทำสนธิสัญญาเป็นของใหม่ที่พม่าไม่เคยเคย ค่ายเหตุนี้พระเจ้าจิกกายแมง
จึงไม่ทรงเต็มพระทัยที่จะติดต่อกับอังกฤษ ทรอเฟิร์คเองก็มีส่วนที่ทำให้พม่ามีทัศนคติที่ไม่ดี
ต่ออังกฤษ เนื่องจากเขาเข้ามาพม่าในฐานะผู้ชนะ และพยายามบีบบังคับพม่าให้ยอมส่ง
ข้าวและเงินเป็นสินค้าออก⁸⁴ แต่พม่าไม่ตกลงด้วย อย่างไรก็ตาม ทรอเฟิร์คสามารถทำ
สนธิสัญญาทางพาณิชย์กับพม่าซึ่งมีข้อตกลงว่า พม่าจะยอมให้พ่อค้าอังกฤษทำการค้าและ
เดินทางโดยเสรีในพม่า พม่าจะยกเว้นไม่เก็บค่าธรรมเนียมเรือและค่าภาษีจากเรือ
สินค้าอังกฤษที่มีน้ำหนักไม่เกิน 50 ตัน ยิ่งไปกว่านั้นพม่าจะให้ความช่วยเหลือแก่เรือ
สินค้าอังกฤษที่อับปางให้เข้ามาซ่อมแซมในพม่าได้ และจะคืนทรัพย์สมบัติทั้งหมดในเรือ

⁸³Ibid., p. 34.

⁸⁴Aung, The Stricken Peacock, p. 34.

บปางแก่เจ้าของ⁸⁵

พระเจ้าจกกายเมงทรงหวังว่าอังกฤษจะคืนดินแดนที่ยึดไปให้แก่พม่า จึงทรงพยายามปฏิบัติตามสนธิสัญญาอันคาโบ โดยขอใช้เงินปฏิกรมสงครามจนหมดสิ้น และยอมให้อังกฤษส่งตัวแทนมาประจำอยู่ที่กรุงอังวะได้ พร้อมกันนั้นในเดือนกันยายน พ.ศ. 2373 ทรงส่งคณะทูตไปเจรจากับผู้สำเร็จราชการอินเดียที่กัลกัตตาโดยมีวัตถุประสงค์ 4 ประการคือ ประการแรกเพื่อขอที่ราบลุ่มกุโบคืนมา ประการที่สองเพื่อเรียกร้องสิทธิเหนือดินแดนเมาะตะมะที่อยู่ทางภาคตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ประการที่สามเพื่อขอยกเลิกมาตราที่ 7 ของสนธิสัญญาอันคาโบซึ่งว่าด้วยการแลกเปลี่ยนตัวแทน และประการสุดท้ายเพื่อขอแคว้นยะไซและตะนาวศรีคืนมา เพื่อแสดงความสัมพันธ์อันดีมิตรของอังกฤษ ปรากฏว่าอังกฤษยอมให้เฉพาะข้อแรกเท่านั้น

หลัง พ.ศ. 2374 เป็นต้นมา พระเจ้าจกกายเมงทรงมีพระสक्तिพันเพื่อนด้วยแรงเสียดพระทัยจากเรื่อง การสงครามกับอังกฤษ อำนาจในการปกครองประเทศตกอยู่ในมือของพระอัครมเหสีและน้องชายของพระนางซึ่งเป็นสามัญชน ทำให้เจ้าชายแสรกเมง (Tharrawaddy) พระราชอนุชาของพระเจ้ากศียีคอไม่พอพระทัยก่อการกบฏขึ้นใน พ.ศ. 2380 ถอดพระเจ้าจกกายเมง ออกจากราชบัลลังก์และทรงสถาปนาพระองค์เองเป็นกษัตริย์

พระเจ้าแสรกเมงทรงมีความรู้สึกว่าการที่พม่าต้องพ่ายแพ้อังกฤษในสงครามครั้งแรกเป็นการเสื่อมเสียพระเกียรติ จึงไม่ทรงยอมรับข้อผูกพันของสนธิสัญญาอันคาโบ⁸⁷

⁸⁵British Burma Gazetteer, Vol. I (Rangoon: Government Press, 1880), p. 344.

⁸⁶Dorothy Woodman, The Making of Burma (London: The Presset Press, 1962), p. 94.

⁸⁷A.C. Banerjee, Annexation of Burma (Calcutta: A-Mukherjee, 1944), p. 31.

และทรงพระราชดำริจะเอาแคว้นตะนาวศรีคืนจากอังกฤษ ในขณะที่เดียวกันพระเจ้าแสร์ก-
แมงทรงทำทนายอำนาจของอังกฤษด้วยการปรับปรุงกิจการกองทัพของประเทศให้ทันสมัย
โดยตั้งชื่ออาวุธยุทธโธปกรณ์จากต่างประเทศ และจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวยุโรปมาทำการหล่อ
ปืนใหญ่ เป็นเหตุให้อังกฤษเข้าใจว่าพม่ากำลังเตรียมตัวทำสงคราม ทำให้ที่เฉยเมยต่อ
คว้นแทนอังกฤษที่มาประจำอยู่ในพม่าของพระเจ้าแสร์กแมง ประกอบกับความระแวงสงสัย
ของอังกฤษ มีผลให้อังกฤษต้องยุติความสัมพันธ์ทางการทูตกับพม่า เมื่อ พ.ศ. 2383 ต่อ
จากนั้นพระเจ้าแสร์กแมงทรงแสดงอำนาจในทางกาวร้ายยิ่งขึ้นด้วยการเสด็จยกกองทัพ
มานมัสการเจดีย์ชเวดากองที่เมืองย่างกุ้งใน พ.ศ. 2385 เพื่อแสดงแสนยานุภาพของ
กองทัพพม่า ในเวลาต่อมาพระองค์ทรงมีพระอาการไม่เป็นปกติ เจ้าชายพุกาม (Pagan)
พระราชโอรสจึงถือโอกาสถอดพระเจ้าแสร์กแมงออกจากราชบัลลังก์เมื่อ พ.ศ. 2388

ในต้นรัชกาลพระเจ้าพุกาม พระองค์ทรงมุ่งสร้างความสงบภายในประเทศ
เช่นเดียวกับรัชกาลก่อน ๆ ด้วยการกำจัดพระญาติพระวงศ์ ทรงดำเนินพระราชโบายใน
เรื่องการจัดกองทัพให้ทันสมัยแบบเดียวกับพระเจ้าแสร์กแมง พระองค์ทรงมีพระประสงค์
จะกู้เกียรติยศของพม่ากลับคืนมา โดยการติดต่อทางการทูตโดยตรงกับพระมหากษัตริย์
อังกฤษ แต่ไม่เป็นผล จึงทรงเสียดพระทัยหันมาเสวยน้ำจืด ทอดพระเนตรดูการชนไก่
การค่อมมวย หมกมุ่นอยู่ในอบายมุข⁸⁸ พระองค์ทรงละทิ้งการปกครองประเทศให้อยู่ใน
มือของเสนาบดีซึ่งไม่มีความสามารถ ทะเยอทะยาน และฉ้อราษฎร์บังหลวง ทรงหันมา
หมกมุ่นอยู่ในอบายมุข ในขณะที่อังกฤษสามารถตั้งมั่นอยู่ในอินเดียได้อย่างมั่นคง และ
หนุนรุ่งดินแดนที่อังกฤษยึดครองในพม่าให้ความเจริญรุ่งเรืองในทางเศรษฐกิจ⁸⁹ ข้อที่
สำคัญที่สุดก็คือ อังกฤษที่อินเดียในขณะนั้นมีลอร์ดคัลคัตตี (Lord Dalhousie) เป็นผู้
สำเร็จราชการ ลอร์ดคัลคัตตีเป็นนักจักรวรรดินิยมซึ่งมีนโยบายจะขยายดินแดนของอังกฤษ

⁸⁸ Aung, The Stricken Peacock, p. 41.

⁸⁹ Cady, A History of Modern Burma, pp. 80-86.

ออกไป ให้แนวฝั่งทะเลทั้งหมดจากอินเดียถึงสิงคโปร์ติดต่อกัน ซึ่งจะทำให้อังกฤษสามารถขยายอำนาจทางนาวิกโยธินให้กว้างขวางขึ้น และจะมีตลาดเสรีคอยรับซื้อสินค้าจากอังกฤษเพิ่มขึ้น⁹⁰ นโยบายดังกล่าว เป็นอันตรายต่อเอกราชและความอยู่รอดของพม่าไม่ว่าอังกฤษจะดำเนินการด้วยสันติวิธีหรือด้วยการทำสงครามก็ตาม

ภายหลังที่อังกฤษทำสนธิสัญญาทางพาณิชย์กับพม่าเมื่อ พ.ศ. 2369 ชาวอังกฤษจำนวนมากได้เข้ามาค้าขายอยู่ที่เมืองย่างกุ้ง และมีกรองเรียนต่อทางอินเดียอยู่เสมอถึงการใช้อำนาจของเจ้าเมืองย่างกุ้งในการเรียกเก็บภาษีอย่างไม่เป็นธรรม จนกระทั่งใน พ.ศ. 2394 ผู้บังคับการเรือสินค้าชาวอังกฤษ 2 คน เกิดข้อพิพาทกับเจ้าเมืองย่างกุ้งในข้อหาฆาตกรรม และถูกลงโทษให้เสียค่าปรับ คนทั้งสองได้ส่งคำร้องเรียนไปยังผู้สำเร็จราชการอินเดียว่าตนได้รับการปฏิบัติไม่ดีจากเจ้าเมืองย่างกุ้ง ลอร์ดคัลลวูซจึงประท้วงโดยส่งนายพลเรือจัตวาแลมเบิร์ต (Lambert) เป็นผู้แทนในการเรียกร้องให้ทางพม่าจ่ายเงินชดเชยค่าเสียหายแก่ชาวอังกฤษ 2 คนนั้น กับให้ย้ายเจ้าเมืองย่างกุ้งเสีย โดยมีได้สืบสวนว่าข้างใดเป็นฝ่ายผิด แลมเบิร์ตเดินทางมาถึงย่างกุ้งพร้อมด้วยเรือรบติดอาวุธ ทำให้พอจะเดาเจตนาของทางอังกฤษได้ว่าคงมีจุดมุ่งหมายจะใช้กำลังขู่บังคับพม่าให้ยอมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของตนมากกว่าที่จะเจรจาดูด้วยสันติวิธี

พม่าเองคงจะไม่พร้อมที่จะทำสงคราม พระเจ้าพุทธกามทรงยอมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของอังกฤษและทรงส่งเจ้าเมืองย่างกุ้งคนใหม่มาพร้อมกับกองทัพจำนวนหนึ่งเพื่อคอยป้องกัน การรุกรานของอังกฤษ ท้าทีของทั้งสองฝ่ายแสดงความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันมากขึ้น นอกจากนี้แลมเบิร์ตได้กระทำการที่ขัดต่อพิธีทางการทูต⁹¹ เป็นเหตุให้เจ้าเมืองย่างกุ้งปฏิเสธไม่ยอมให้ผู้แทนของแลมเบิร์ตเข้าพบ ซึ่งถ้าเจ้าเมืองย่างกุ้งมีชั้นติธรรม

⁹⁰W.S. Desai, A Pageant of Burmese History (Calcutta: Orient Longmans, 1961), p. 197.

⁹¹Aung, A History of Burma, p. 226.

และยอมโอนอ่อนผ่อนตามบ้าง เหตุการณ์ร้ายแรงก็อาจไม่เกิดขึ้น การกระทำของเจ้าเมืองร่างกุ้งทำให้แฉมเบิร์ตไม่มีความอดทนอีกต่อไป นำเรือรบบลิกล้อมเมืองร่างกุ้งและยึดเรือของพระเจ้าพุกามโดยที่ยังไม่ได้รับคำสั่งจากรัฐบาลอินเดีย ลอร์ดคัลคูลีไคยีนคำขาคให้พม่าชดใช้เงินค่าเสียหายและค่าเตรียมตัวทางทหารแก่อังกฤษ กับให้ขอโทษที่ทำการสยปรมาตุภูแทนของอังกฤษภายในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2394 (ค.ศ. 1852) แต่เมื่อพม่าไม่ตอบคำขาค สงครามครั้งที่สองจึงเกิดขึ้นโดยไม่มีการประกาศสงครามและอังกฤษเป็นฝ่ายเริ่มก่อน ทำให้ผู้ที่มีความคิดเสรีนิยมกล่าวตำหนิการกระทำของอังกฤษในครั้งนั้นว่าเป็นการทำ "สงครามที่อับเฉา" (Inglorious War)⁹² ผลของสงครามครั้งที่สองพม่าต้อง เสียดินแดนตอนใต้ทั้งหมดซึ่ง เป็นเขตที่มีความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งต้องเสียเมืองที่สำคัญ 3 แห่งอันได้แก่เมืองร่างกุ้ง เมาะตะมะ และพะลิม นอกจากนี้ อังกฤษยังได้ประกาศรวมเมืองหงสาวดี (Pegu) เป็นแคว้นที่สามของบริติชพม่า (British Burma) คอกจากแคว้นยะไข่และคะนาวศรี⁹³

สภาพสงครามในพม่า ทำให้เจ้าชายมินดง (Mindon) พระราชอนุชาต่างพระมารดาของพระเจ้าพุกามต้องการให้ยุติสงคราม เพราะไม่ทรงปรารถนาให้เกิดการนองเลือดมากไปกว่านี้ แต่เมื่อความประสงค์ของพระองค์ไม่บรรลุผล จึงทรงก่อการกบฏขึ้นในปลายปี พ.ศ. 2395 และถอดพระเจ้าพุกามออกจากราชบัลลังก์ แล้วเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2395 (ค.ศ. 1853) หลังจากนั้นพระเจ้ามินดงทรงส่งขุนนางพม่าไปเจรจาสงบศึกกับอังกฤษ

พระราชประวัติของพระเจ้ามินดง

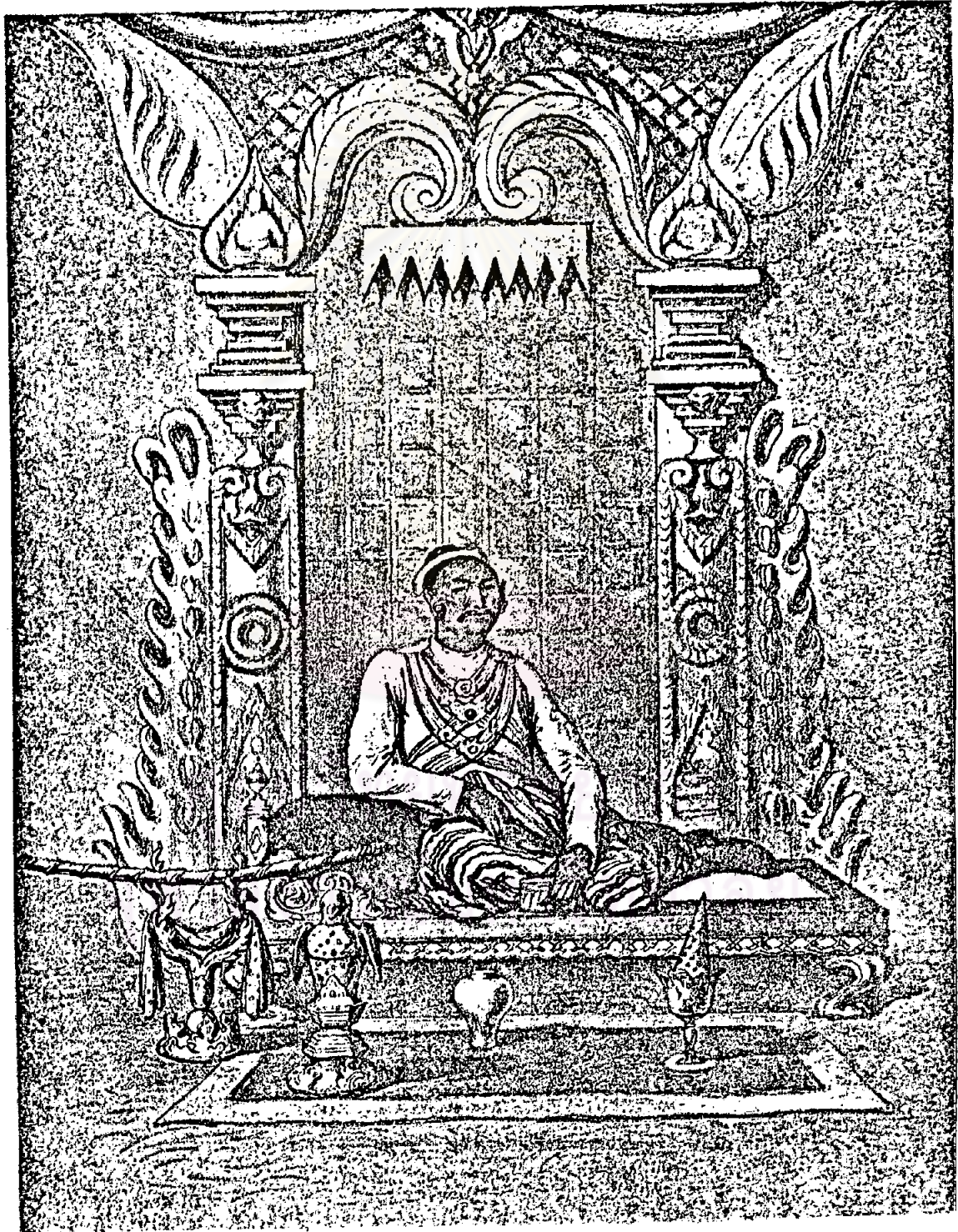
พระเจ้ามินดงทรง เป็นพระเจ้าลูกยาเธอในพระเจ้าแสรกเมง ประสูติเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2357 เติมหงพระนามว่าเจ้าชายมองลวิน ต่อมาเมื่อดำรง

⁹²Maung, op. cit., pp. 43-44.

⁹³Woodman, op. cit., p. 147.

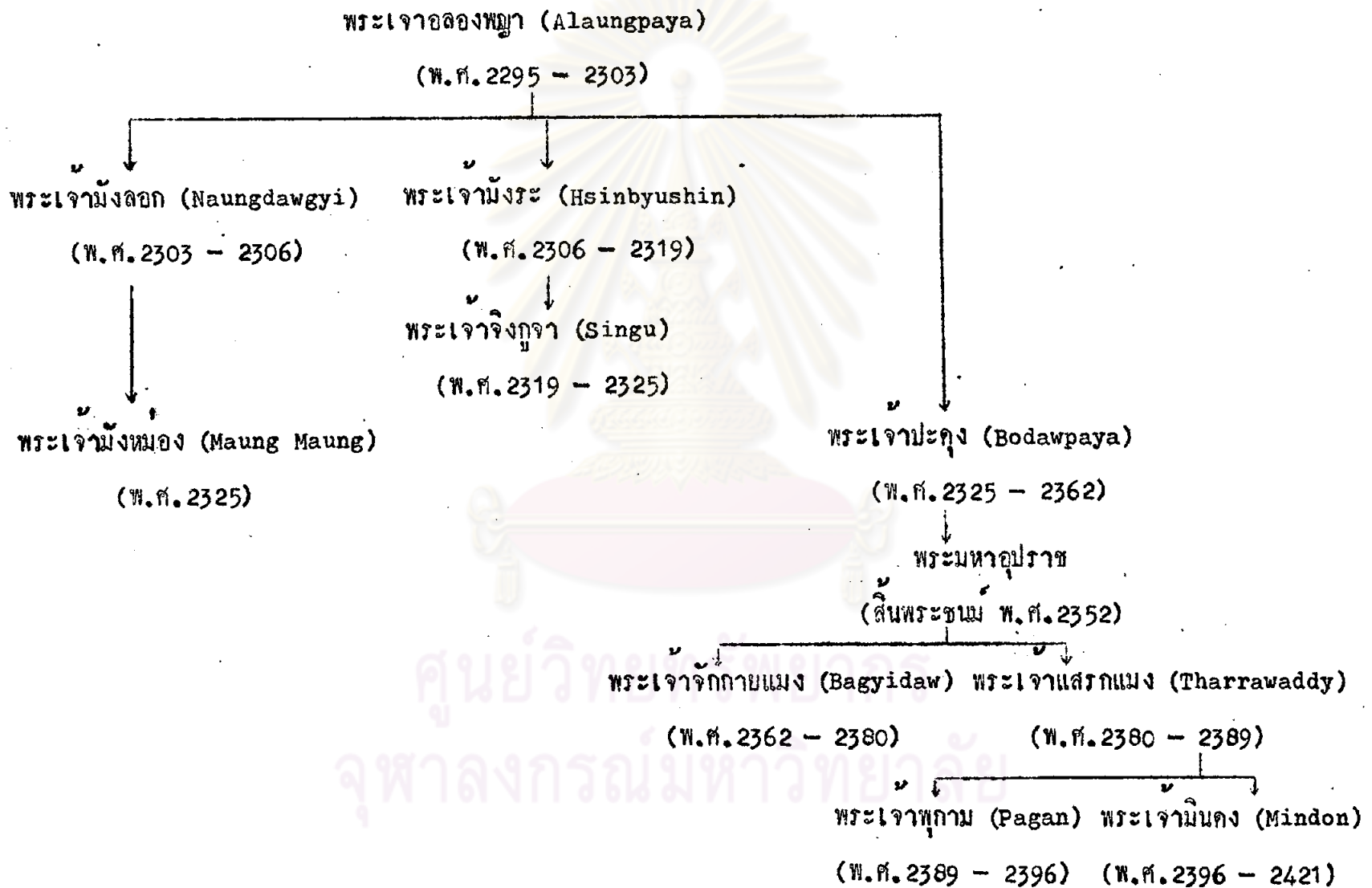

ภาพที่ 5 พระบรมฉายาลักษณ์พระเจ้ามินกอง

ภาพที่ 5 รัชกาลของ Sir Arthur Phayre จากหนังสือ A Narrative Mission to the Court of Ava in 1855. ของ Henry Yule.

ภาพที่ 6 ตารางพระมหากษัตริย์พม่าในราชวงศ์อลองพญา

พระยศเป็นมิงทรา⁹⁴ ทรงรับรายได้จากเมืองมิงคองซึ่งอยู่ทางภาคตะวันตกของแคว้น
สะเยตเมียว (Thayetmyo) จึงทรงได้พระนามว่าเจ้าชายมิงคอง⁹⁵

พระราชประวัติของพระเจ้ามิงคองก่อนเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เข้าใจว่าทรง
ศึกษาวิทยาการตามแบบอย่างประเพณีดั้งเดิมของพม่า คือทรงศึกษาจากวัด โดยมีพระภิกษุ
เป็นผู้ประสาศาวิทยาการแขนงต่าง ๆ เจ้าชายมิงคองทรงดำรงพระชนม์ชีพส่วนใหญ่ด้วย
การประทับอยู่ในวัด⁹⁶ ซึ่งอาจจะมีเหตุผลในเรื่องความปลอดภัยในพระชนม์ชีพของพระ
องค์ เพราะถาทรงประทับอยู่ในพระราชวังอาจทรงถูกกำจัดได้ง่ายเมื่อมีการ เปลี่ยนแผ่นดิน
ในแต่ละรัชกาล เจ้าชายมิงคองทรงอุทิศพระองค์อยู่กับการศึกษาพระคัมภีร์ในพระพุทธ
ศาสนา จากสภาพแวดล้อมทำให้พระองค์ทรงมีวิถีชีวิตที่สงบสันโดษ ต่อต้านการต่อสู้หรือการ
สงครามใด ๆ ที่นำไปสู่การนองเลือดทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากในรัชกาลพระเจ้าฟุกาม
เมื่อลอร์ดคัลลิสขึ้นคำซาคแดพระเจ้าฟุกาม เจ้าชายมิงคองทรงทูลแนะนำพระเจ้าฟุกาม
ให้ยอมปฏิบัติตามคำซาคของอังกฤษ และเมื่อพม่าทำสงครามกับอังกฤษใน พ.ศ. 2394
(ค.ศ. 1852) พระองค์ทรงคัดค้านการสงครามครั้งนี้ และทูลให้พระเจ้าฟุกามทรงเปิด
การเจรจาสงบศึกเมื่อทรงเห็นชาวพม่าต้องล้มตายไปเป็นจำนวนมาก⁹⁷ ยังผลให้พระ
เจ้าฟุกามทรงออกหมายรับสั่งให้จับตัวเจ้าชายมิงคอง พระองค์พร้อมด้วยเจ้าชายคะนอง
(Kanaung) พระราชอนุชาจึงเสด็จออกจากกรุงอมรปุระไปเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ.
2395 ไปซ่อนลุ่มกำลังคนอยู่ ณ กรุงชเวโบ ปรากฏว่ามีผู้ให้การสนับสนุนเจ้าชายมิงคอง
มาก ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าในขณะนั้นประชาชนส่วนใหญ่ไม่ต้องการให้พม่าทำสงคราม
กับอังกฤษเพราะทราบชะตากรรมของพม่าว่าไม่สามารถเอาชนะอังกฤษได้

⁹⁴เข้าใจว่ามิงทรานี้จะเป็นตำแหน่ง เจ้าคางกรมของ เจ้านายพม่าคล้ายกับของไทย

⁹⁵กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า, เล่ม 3, หน้า 189.

⁹⁶Cady, A History of Modern Burma, p. 89.

⁹⁷Scott, op. cit., p. 283.

เมื่อเจ้าชายมินคงทรงรวบรวมสมัครพรรคพวกได้ ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2395 (ค.ศ. 1853) พระองค์ทรงยกกองทัพมายังกรุงอมรปุระ โดยได้รับการสนับสนุนจากที่ประชุมเสนาบดีสภา (Hlutdaw) ในที่สุดทรงถอดพระเจ้าฟุกามออกจากราชบัลลังก์และเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2395 (ค.ศ. 1853) เป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 10 แห่งราชวงศ์อลองพญา การเปลี่ยนแผ่นดินในสมัยพระเจ้ามินคงไม่ค่อยมีเหตุการณ์ของเลือกเหมือนกับรัชกาลก่อน ๆ ทั้งนี้เนื่องจากความเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัดของพระองค์ นอกจากนี้พระเจ้ามินคงยังโปรดให้ปลดปล่อยนักโทษชาวยุโรปที่ถูกกักขังอยู่ในราชธานีให้เป็นอิสระ สำหรับพระเจ้าฟุกามนั้น พระเจ้ามินคงโปรดให้ไว้ชีวิตและให้คุมพระองค์ไว้ในพระราชวัง กับโปรดให้ถวายความสะดวกสบายและพระเกียรติยศให้ด้วยเหมือนกับสมัยที่ยังทรงดำรงตำแหน่งกษัตริย์อยู่ทุกประการ

หลังจากที่พระเจ้ามินคงเสวยราชสมบัติได้ 1 เดือน พระองค์ทรงแต่งตั้งแมกเวมิงยี (Magwe Mingyi) เสนาบดีสภาเป็นทูตไปเจรจาสันติภาพกับอังกฤษซึ่งขณะนั้นได้ผนวกดินแดนพม่าภาคใต้ไปแล้ว คณะทูตได้รับหน้าที่ไปเจรจาขอให้อังกฤษถอนกองทัพออกจากเมืองหงสาวดี แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ แม้ว่าพระเจ้ามินคงจะทรงปรารถนาให้การสงครามยุติลง แต่พระองค์ไม่ทรงต้องการลงนามในสนธิสัญญาใด ๆ กับอังกฤษ ในขณะที่เดียวกันกลับทรงเค็มพระทัยที่จะปรับปรุงความสัมพันธ์กับอังกฤษ โดยพยายามมิให้อังกฤษละเมิดอธิปไตยของพม่า⁹⁸ ในที่สุดสงครามครั้งที่สองยุติลงอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2396 โดยปราศจากการทำสนธิสัญญาสงบศึกที่มีข้อผูกพันถึงการยกเมืองหงสาวดีให้แก่อังกฤษ ทั้งนี้เพราะพระเจ้ามินคงทรงมีความหวังว่าเมืองหงสาวดีจะต้องกลับมาเป็นของพม่าในวันหนึ่ง คงจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงส่งคณะทูตไปยังเมืองกัลกัตตาเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2397 เพื่อเจรจาทันทีเมืองหงสาวดีคืน

⁹⁸Woodman, *op. cit.*, p. 154.

แต่ไม่สำเร็จ อย่างไรก็ตาม พระเจ้ามินตงยังทรงดำเนินความสัมพันธ์ฉันมิตรกับอังกฤษ อีกต่อไป และพยายามแสดงพระองค์ว่าทรงมีความจริงใจต่ออังกฤษ จึงทรงเปลี่ยนนโยบาย ทางประเทศหันมาทำสนธิสัญญาทางพาณิชย์กับอังกฤษถึง 2 ครั้ง คือใน พ.ศ. 2405 และ พ.ศ. 2410 แต่สนธิสัญญาทั้งสองฉบับมิได้ทำให้อังกฤษพอใจ เพราะพระเจ้ามินตงทรง ละเมิดข้อตกลงที่ว่าด้วยการผูกขาดสินค้าของหลวง ฉะนั้นอังกฤษจึงพยายามเจรจาขอ แก้ไขสนธิสัญญาใหม่ใน พ.ศ. 2420 แต่ในระบายนั้นพระเจ้ามินตงทรงมีท่าทีต่ออังกฤษ เปลี่ยนไปจากเดิม คือไม่ทรงยอมรับรัฐอำนาจของรัฐบาลอินเดีย พระองค์จึงไม่ทรงตกลง แก้ไขสนธิสัญญา

พระเจ้ามินตงทรงพยายามแสวงหาพันธมิตรจากมหาอำนาจตะวันตก เช่น ฝรั่งเศสและอิตาลีถึงกุลอำนาจอังกฤษ เพื่อให้ประเทศเหล่านี้รับรองและประกันเอกราช ของพม่า⁹⁹ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงส่งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศเหล่านี้ ทำให้อังกฤษมีความระแวงสงสัยพม่า ในเวลาต่อมาความสัมพันธ์ระหว่างพม่ากับอังกฤษ เสื่อมลง เนื่องจาก "ปัญหารองเท้า" (Shoe Question)¹⁰⁰ ทั้งนี้เพราะพระเจ้า มินตงทรงยึดมั่นอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของราชสำนักพม่าอย่างเคร่งครัด ไม่ทรงยอมผ่อนปรนให้แก่ชาวต่างประเทศ ในทำนองเดียวกันอังกฤษก็ไม่ยอมอ่อนข้อให้ แก่พม่า ความขัดแย้งดังกล่าวทำให้พระเจ้ามินตงไม่เสด็จออกให้ทูตอังกฤษได้เข้าเฝ้า อีกเลยในปลายรัชกาล¹⁰¹ การกระทำของพระเจ้ามินตงในขณะนั้นนับว่าเป็นอันตราย ต่อเอกราชของพม่าอยู่มาก ด้วยเหตุว่าในการแข่งขันกันระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสที่ จะสำรวจเส้นทางการค้าไปยังมณฑลยูนนานในจีนภาคใต้ อังกฤษกำลังหาเส้นทางสำรวจ

⁹⁹D.P. Singhal, The Annexation of Upper Burma (Singapore: Eastern University Press, 1960), p. 25.

¹⁰⁰ประเพณีของพม่าที่ห้ามมิให้สวมรองเท้าเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน

¹⁰¹Banerjee, op. cit., p. 244.

โดยผ่านทางเมืองบาโม (Bhamo) ซึ่งอยู่ทางภาคเหนือสุดของพม่า หากอังกฤษค้นพบว่า จะสามารถใช้เส้นทางนี้ได้ อังกฤษคงจะหาโอกาสเข้ามาแทรกแซงพม่าหรืออาจหาทาง ยึดครองส่วนที่เหลือของพม่า ดังนั้นถ้าพระเจ้ามินทงทรงปรับปรุงพระราชโบายทางการ ทูตเสียใหม่โดยยอมอะลุ่มอล่วยให้แก่อังกฤษ อาจทำให้พระองค์ทรงสามารถรักษาเอกราช ของประเทศไว้ได้ เพราะปรากฏว่าความสนใจในพม่าภาคเหนือของอังกฤษไม่ได้อยู่ที่ความ ร่ำรวยของพม่า หากแต่อยู่ที่การมีเส้นทางไปสู่ยูนนาน เป็นสำคัญ¹⁰² การปิดล้อมตนเอง อยู่แต่ในประเทศและการไม่ยอมรับรัฐสถานการณีกายนอกประเทศของพระเจ้ามินทง เป็น ปัจจัยข้อหนึ่งที่ทำให้พม่าต้องเสียเอกราชในเวลาต่อมา

ในรัชกาลพระเจ้ามินทง พระองค์ทรงปรับปรุงกิจการภายในประเทศหลายอย่าง ทั้งในด้านการปกครอง การเศรษฐกิจ การทหาร การสาธารณสุข โภค การคมนาคม และ การศาสนา พระเจ้ามินทงทรงมีชั้นคติธรรมทางศาสนามากกว่ากษัตริย์องค์อื่น ๆ ของพม่า พระองค์ทรงปรารถนาที่จะฟื้นฟูความรุ่งโรจน์ของพม่าขึ้นมาใหม่ โดยการย้ายราชธานีจาก กรุงอมรปุระไปอยู่ที่กรุงมันทเล (Mandalay) เมื่อ พ.ศ. 2400 อย่างไรก็ตาม เสถียรภาพในราชบัลลังก์ของพระองค์ไม่มั่นคง เพราะปรากฏว่าใน พ.ศ. 2409 พระราชโอรส 2 พระองค์ของพระเจ้ามินทง ก่อการกบฏขึ้นพร้อมกับปลงพระชนม์เจ้าชายคะนองซึ่งดำรง ตำแหน่งรัชทายาท แต่พระเจ้ามินทงทรงสามารถปราบปรามการกบฏได้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมีผลทำให้พระเจ้ามินทงไม่ทรงแต่งตั้งรัชทายาทองค์ต่อไป เพราะทรงเกรงว่าจะ เป็นการนำเคราะห์กรรมมาสู่รัชทายาทอีก แต่ผลเสียที่เกิดขึ้นตามมาคือ หลังจากที่พระเจ้ามินทงสวรรคต มีการแย่งชิงราชสมบัติและปลงพระชนม์เจ้านายที่มีสิทธิในราชบัลลังก์ เป็นจำนวนมาก ทำให้ประเทศอยู่ในความวุ่นวาย

พระเจ้ามินทงทรงประชวรด้วยพระโรคบิด และสวรรคตเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2421¹⁰³ ทรงมีพระชนมายุ 64 พรรษา รวมเวลาที่เถลิงถวัลยราชสมบัติ 26 ปี

¹⁰²Woodman, op. cit., p. 171.

¹⁰³กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า, เล่ม 3, หน้า 189.

การต่อสู้ระหว่างตระกูลทรินกับตระกูล เหงียนและกบฏไตเซิน

ในประวัติศาสตร์ชองวน น้อยครั้งที่ชองวนจะสามารถรวมกันได้ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภายใต้อำนาจทางการเมืองและสภาพที่ทั้งทางภูมิศาสตร์ ทำให้ประเทศของถูกแบ่งแยก ออกเป็นส่วน ๆ บางขณะชองวนจะรวมกันเป็นปึกแผ่นได้ แต่ก็ดำรงอยู่ได้ไม่นาน ในพุทธศตวรรษที่ 22 (คริสต์วรรษที่ 16) ราชวงศ์เล (Le) ที่ปกครองชองวนเสื่อมอำนาจลง อาณาจักรชองวนแบ่งแยกออกเป็นเขตอิทธิพลของขุนนางที่มีอำนาจ 3 ตระกูล อันได้แก่ ตระกูลมัค (Mac) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากราชวงศ์หมิงหรือเหม็ง (Ming) มีอิทธิพลอยู่ในเขตมณฑลเกาบัง (Cao Bang) ทางภาคเหนือของชองวน พวกที่สองคือตระกูลทริน (Trinh) ตระกูลนี้มีตำแหน่งทางราชการสูงอยู่ในราชสำนักที่เมืองฮานอย (Hanoi) พวกสุดท้ายคือตระกูลเหงียน (Nguyen) เป็นพวกขุนนางที่ลงมาปกครองชองวนภาคใต้ มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเว้ (Hué)¹⁰⁴ หลังจากที่ตระกูลทรินกำจัดตระกูลมัคได้เมื่อ พ.ศ. 2134 (ค.ศ. 1591) ตระกูลทรินก็มีอำนาจอยู่ในแคว้นตังเกี๋ย (Tongkin) ทั้งหมด และทำการปกครองชองวนในนามของราชวงศ์เล ปรากฏว่าตระกูลเหงียนที่กรุงเว้ปฏิเสธ ไม่ยอมรับอำนาจของตระกูลทริน ยังผลให้ทั้งสองฝ่ายเกิดการรบพุ่งกันขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2170-2216 (ค.ศ. 1627-1673) ในชองวนภาคใต้ตระกูลทรินมีข้อได้เปรียบในด้าน ทรัพยากรและกำลังคน แต่กลับเสียเปรียบฝ่ายเหงียน เพราะต้องทำการต่อสู้ในดินแดนที่ ตนไม่เคยชิน ก็ได้รับความยากลำบากจากภาวะขาดแคลนเสบียงอาหาร และจากความ เจ็บป่วยในขณะที่ตระกูลเหงียน เป็นฝ่ายต่อสู้เพื่อดินแดนของตนเอง และได้รับอาวุธที่มี ประสิทธิภาพเหนือกว่าจากโปรตุเกสที่มามีท่าทางการค้าอยู่ในชองวนใต้¹⁰⁵ ตระกูลทรินจึงไม่ สามารถเอาชนะตระกูลเหงียนได้ สงครามกลางเมืองที่ยืดเยื้อมา 50 ปีนี้ สร้างความ

¹⁰⁴ Lamb, op. cit., p. 52.

¹⁰⁵ John F. Cady, Southeast Asia : Its Historical Development (New York: McGraw-Hill, 1964), p. 265.

เคื้อคร่อนให้แก่ประชาชนโดยเฉพาะชาวนา เนื่องจากต้องรับภาระจากการเสียภาษี
อากรเพิ่มขึ้น จากการถูกเกณฑ์แรงงานมาทำสงคราม และที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูก
หลายจนได้รับความเสียหายอย่างหนัก

การแบ่งแยกระหว่างกั๋ง เกี่ยวกับโคชินจีนหรือญวนภาคใต้เป็นเขตอิสระ 2 เขต
เห็นได้อย่างเด่นชัดภายหลังที่ตระกูลทรินและตระกูลเหงียนยุติการสู้รบ หันมาจัดการ
ปกครอง เขตแดนของตนให้เป็นปึกแผ่น ตระกูลทรินได้ขยายอิทธิพลออกไปทางคานตะวันตก
จนถึงลาว ส่วนตระกูลเหงียนก็ขยายดินแดนลงไปทางตอนใต้ ใต้ดินแดนของพวกเขาและมี
อาณาเขตครอบคลุมถึงเวียดนามใต้ในปัจจุบัน¹⁰⁶ การปรับปรุงการปกครองทำให้ขุนนาง
มีอิทธิพลมาก เขาคงครอบครองที่ดินเป็นใหญ่ มีการฉ้อราษฎร์บังหลวง นอกจากนี้การกำหนด
อัตราภาษีอากรและการเกณฑ์แรงงานทำให้ชาวนากลับยากจนลง ความทุกข์ยากเหล่านี้
ก่อให้เกิดความไม่พอใจรัฐบาลที่ปกครองตนทั้งในภาคเหนือและภาคใต้ ปฏิกริยาจาก
ประชาชนที่ร้ายแรงที่สุดคือกบฏไตเซิน (Tay Son) ในญวนภาคใต้ใน พ.ศ. 2316
(ค.ศ. 1773)

การกบฏไตเซินมีสามพี่น้องจากเขตที่ราบสูงอานเค (An Khe) เป็นหัวหน้าซึ่ง
ได้แก่เหงียนวันนัค (Nguyen Van Nhat) เหงียนวันลู (Nguyen Van Lu) และ
เหงียนวันเว (Nguyen Van Hue)¹⁰⁷ พวกกบฏได้รับการสนับสนุนจากประชาชนกลุ่ม
ต่าง ๆ ที่ไม่พอใจรัฐบาลเหงียน อาทิเช่น พ่อค้า ชาวนา ผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ ผู้ที่นับถือ
ลัทธิขงจื้อ ตลอดจนชาวพื้นเมือง พวกไตเซินเป็นทั้งนักสังคมนิยมที่ต่อต้านการควบคุม

¹⁰⁶ Lancaster, op. cit., p. 21.

¹⁰⁷ เดิมสามพี่น้องไตเซินมาจากตระกูลโฮ (Ho) ต่อมาภายหลังเปลี่ยนมาใช้ตระกูล
เหงียน โดยที่มิได้เป็นญาติเกี่ยวข้องกับตระกูลเหงียน หากแต่เป็นว่าเป็นตระกูลใหญ่ที่มีชื่อ-
เสียงและมีอิทธิพลในภาคใต้ จาก Khoi, op. cit., p. 297.

ทางสังคมและนักชาตินิยมที่ก่อการ เห็นญวนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเป็นเอกราช¹⁰⁸ พวกไทเขินสามารถยึดได้เมืองกินอง (Qui-Nhon) เมืองเกียคินห์ (Gia-Dinh) ได้ ชัยชนะกองทัพของตระกูลทรินในแคว้นกั๋งเกีย และได้แบ่งเขตรับผิดชอบในญวนออกเป็น 3 ส่วนคือ ที่แคว้นอันนัมหรือญวนกลางซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเว้ ที่แคว้นกั๋งเกียหรือญวนเหนือซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองฮานอย และที่แคว้นโคชินจีนหรือญวนใต้ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองไซ่งอน

เมื่อตระกูลเหงียนเสียดินแดนในญวนภาคใต้ให้แก่กบฏไทเขินไป ก็พยายามต่อสู้เพื่อช่วงชิงดินแดนคืนมา เหงียนอาน (Nguyen Anh) หรือองเชียงสือ ทายาทผู้หนึ่งของตระกูลเหงียนได้ขอความช่วยเหลือจากต่างชาติมาปราบปรามกบฏไทเขิน อันเป็นเหตุให้ประเทศฝรั่งเศสเริ่มเข้ามามีบทบาทในการเมืองญวน¹⁰⁹ แม้ว่าความช่วยเหลือที่ฝรั่งเศสให้มานั้นจะเป็นการช่วยโดยส่วนตัวจากบาทหลวงบิโนโย เคอ เบแชน (Pigneau de Béhaine) มิชชันนารีฝรั่งเศสในญวน มิได้มาจากรัฐบาลฝรั่งเศสก็ตาม

ในขณะที่องเชียงสือหนีมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เขาได้คิดต่อกับบาทหลวงบิโนโยให้เดินทางไปเจรจาทขอความช่วยเหลือทางทหารจากรัฐบาลฝรั่งเศสด้วย ในปลายปี พ.ศ. 2327 (ค.ศ. 1784) บาทหลวงบิโนโยพร้อมด้วยคานห์ (Canh) บุตรชายขององเชียงสือได้เดินทางออกจากญวนไปยังเมืองปอนดิเซอรัวี่เพื่อขอความสนับสนุนและความช่วยเหลือจากข้าหลวงใหญ่ฝรั่งเศส แต่ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากทางเมืองปอนดิเซอรัวี่มีความเห็นว่าญวนไม่มีค่าควรแก่การ

¹⁰⁸ Lamb, op. cit., pp. 56-59.

¹⁰⁹ ในกลางพุทธศตวรรษที่ 23 (คริสต์ศตวรรษที่ 17) บาทหลวงฝรั่งเศสได้เข้ามา มีบทบาทในการสอนศาสนาคริสต์อยู่ในญวนแล้ว โดยการชักนำของบาทหลวงเล็กของเดอวอ เคอ โรคส์ (Alexandre de Rhodes) แห่งนิกายเยซูอิต. จาก Hall, A History of South-East Asia, p. 395.

สนใจ¹¹⁰ บาทหลวงปิ่นโยจึงเดินทางต่อไปยังประเทศฝรั่งเศส และสามารถเจรจา
จนกระทั่งพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 แห่งฝรั่งเศสทรงลงพระนามในสนธิสัญญาพันธมิตร ให้
ความช่วยเหลือทางทหารต่อของ เชียงสี่อเพื่อให้สามารถขึ้นครองประเทศได้เมื่อวันที่ 28
พฤศจิกายน พ.ศ. 2330 (ค.ศ. 1787) โดยฝรั่งเศสจะส่งเรือรบจำนวน 4 ลำ
พร้อมด้วยทหาร 1,650 คนรวมทั้งทหารที่ปล่อยจากอินเดีย เพื่อตอบแทนญวนจะต้องยก
เมืองท่าทูราน (Tourane) เมืองฮัวน่าน (Hoinan) และเกาะปูโล คอนดอร์
(Poulo Condore) ให้แก่ฝรั่งเศส นอกจากนี้ฝรั่งเศสจะได้เสรีภาพทางการค้าทั้งหมด
ในญวนเหนือชาติยุโรปใด ๆ¹¹¹ แต่ปรากฏว่าสนธิสัญญานี้ไม่ได้ใช้ เนื่องจากประเทศ
ฝรั่งเศสกำลังประสบวิกฤตการณ์ทางการเมืองและเกรงว่าจะเกิดความขัดแย้งกับอังกฤษ¹¹²
รัฐบาลฝรั่งเศสจึงมีคำสั่งลับไปยังเคานต์ เคอ กองเวย์ (Comte de Conway)
ข้าหลวงใหญ่และผู้บังคับการกองทหารฝรั่งเศสในอินเดียให้อำนาจพิจารณาว่าจะเห็น
สมควรช่วยเหลือญวนหรือไม่ เป็นการปิดกั้นการรับผิดชอบของรัฐบาลฝรั่งเศสออกไป
ปรากฏว่า เคอ กองเวย์ไม่เห็นด้วยที่ฝรั่งเศสจะเข้าแทรกแซงการเมืองในญวน จึงไม่
อนุมัติกองทหารให้แก่บาทหลวงปิ่นโย ดังนั้นบาทหลวงปิ่นโยจึงตัดสินใจดำเนินการช่วย-
เหลือญวนด้วยตนเอง โดยขอเงินอุดหนุนจากพ่อค้าฝรั่งเศสในอินเดียที่สนับสนุนนโยบายนี้
และนำเงินมาจ้างอาสาสมัครจากอินเดียทั้งที่เป็นชาวฝรั่งเศสและชาวพื้นเมืองอินเดีย
จัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์และเรือเดินทางมาญวนใน พ.ศ. 2332 (ค.ศ. 1789)

¹¹⁰Tao - Kim - Hai, L' Indochine Française Depuis Pigneau de Béhaine (Paris: Tours Maison Mame, 1940), p. 30.

¹¹¹Ibid., pp. 45-46, และ Ch. gosselin, L' Empire d' Annam (Paris: Librairie Académique Didier, 1904), pp. 494-498.

¹¹²Khôi, op. cit., p. 316.

เมื่อองเชียงสือตระหนักว่าไม่สามารถพึ่งไทยได้เต็มที่ ก็มีความหวังว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากบาทหลวงบิโญ จึงถือโอกาสในระหว่างที่พวกโตเซ็นขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหนีออกจากไทยมาทำการต่อสู้กับพวกโตเซ็นด้วยตนเองใน พ.ศ. 2330 (ค.ศ. 1787) จนกระทั่งกองทัพของบาทหลวงบิโญมาสมทบเป็นอันว่าองเชียงสือได้รับความช่วยเหลือจากฝรั่งเศสโดยปราศจากข้อผูกพันจากสนธิสัญญาพันธมิตร และไม่เสียอธิปไตยของญวน¹¹³

ด้วยความช่วยเหลือของอาสาสมัครฝรั่งเศสซึ่งมีความก้าวหน้าในการรบ กองทัพขององเชียงสือจึงมีกำลังเข้มแข็ง สามารถตีเมืองต่าง ๆ ที่พวกกบฏโตเซ็นยึดไปคืนมาได้ตามลำดับ เช่น เมืองกินอง เมืองเว้ และเมืองซานออย ภายหลังที่องเชียงสือปราบกบฏโตเซ็นได้สำเร็จในวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2345 (ค.ศ. 1802) องเชียงสือได้สถาปนาตนเองขึ้นเป็นจักรพรรดิญวนแห่งราชวงศ์เหงียน ทรงพระนามว่าจักรพรรดิเวียตนามยาลอง (Gia Long) มีราชธานีอยู่ที่กรุงเว้ พร้อมกับนั้นจักรพรรดิมียาลองทรงส่งคณะทูตไปยังกรุงปักกิ่ง เพื่อขอการรับรองและพิธีแต่งตั้งจากพระเจ้าเกียเซ็ง และทรงส่งเครื่องราชบรรณาการต่อจีนตามประเพณีครั้งโบราณทุก ๆ 2 ปี

กษัตริย์ในราชวงศ์เหงียน

จักรพรรดิมียาลองทรงเป็นจักรพรรดิพระองค์แรกที่ขึ้นครองญวนโดยที่ญวนไม่มีการแบ่งแยก ญวนมีอาณาเขตจากพรมแดนจีนลงมาจนถึงอ่าวไทย ภาวะสงครามภายในประเทศสิ้นสุดลงหลังจากจักรพรรดิมียาลองเสวยราชสมบัติ พระองค์ทรงตระหนักว่างานปฏิรูปการปกครองประเทศเป็นสิ่งจำเป็นรีบด่วนที่จักต้องกระทำ ที่สำคัญมี การบริหารราชการแผ่นดิน การคลัง การยุติธรรม กิจการกองทัพ และการโยธาธิการคมนาคม

¹¹³ Georges Maspéro, Un Empire Colonial Français : L'Indochine, Vol. I (Paris et Bruxelles: Les Editions C. Van Oest, 1929), p. 139.

ในการจัดการปกครองภายในประเทศนี้ จักรพรรดิยาลองทรงได้รับอิทธิพลมาจากจีน¹¹⁴ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่ถูกรับอารยธรรมจีนมาเป็นเวลานาน พระองค์ทรงสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศไทยและพระราชวงศ์

ทางด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศนั้น แบ่งได้เป็นความสัมพันธ์กับประเทศใกล้เคียงและความสัมพันธ์กับประเทศฝรั่งเศส สำหรับความสัมพันธ์ในประการแรก หลังจากที่ยังเสียดินแดนของตนเองขึ้นเป็นจักรพรรดิยาลองแล้ว ทรงพิจารณาฐานะของประเทศตนว่าเป็นประเทศที่มีอำนาจเหนือกว่าประเทศอื่น ๆ ในคาบสมุทรอินโดจีน และมีฐานะเป็นเอกราชเท่าเทียมกับไทย แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจะทรงอุปถัมภ์องเชียงสือและให้ความช่วยเหลือในการปราบกบฏไคเซินมาตลอด แต่ความสัมพันธ์ระหว่างตนภายหลังที่ปราบกบฏได้กับไทยไม่มีความจริงใจต่อกัน สาเหตุเนื่องมาจากประเทศทั้งสองต่างพยายามขยายอำนาจของตน เข้าไปในลาวและเขมร ทำให้ต่างมีความระแวงซึ่งกันและกัน ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างตนกับลาวและกับพูนานนั้น เป็นไปอย่างใกล้ชิด โดยที่ตนอยู่ในฐานะที่เหนือกว่า ดังจะเห็นได้ว่าประเทศลาวและกับพูนานต่างนำเครื่องราชบรรณาการกับตนไม่เงินต้นไม้ทองคำถวายจักรพรรดิยาลอง แสดงอาการยอมเป็นเมืองประเทศราช นอกจากนี้จักรพรรดิยาลองยังเข้าแทรกแซงกิจการภายในเขมรโดยทรงส่งขุนนางและกองทัพจำนวนหนึ่งมาประจำอยู่ ณ กรุงพนมเปญ เพื่อคอยอารักขาสมเด็จพระอุทัยราชา (นักองคัจฉันท์) มิให้ไทยเข้ามาแทรกแซง¹¹⁵

สำหรับความสัมพันธ์กับประเทศฝรั่งเศสในรัชกาลจักรพรรดิยาลอง ดังได้กล่าวมาแล้วว่า จักรพรรดิยาลองเมื่อครั้งทำสงครามกับกบฏไคเซิน เคยทรงขอความช่วยเหลือจากฝรั่งเศส ถึงกับทำสนธิสัญญาพันธมิตรต่อกัน เมื่อ พ.ศ. 2330 (ค.ศ. 1787) ซึ่งถ้

¹¹⁴Chesneaux, op. cit., p. 80.

¹¹⁵Charles B. Maybøon, Histoire Moderne du Pays d' Annam (1592-1820) (Paris: Librairie Plon, 1920), p. 382.

หากฝรั่งเศสปฏิบัติตามสนธิสัญญาฉบับนี้ อำนาจอธิปไตยและเศรษฐกิจของญวนจะถูกถูกริบ
 เนื่องจากข้อความในสนธิสัญญาระบุไว้ว่า ญวนต้องยกเกาะบูโล คอนคอร์ เมืองฮัวนาน
 และอ่าวตูรานให้แก่ฝรั่งเศส กับยอมให้ฝรั่งเศสมีอิทธิพลทางการค้าเหนือชาติยุโรปอื่น ๆ
 เพราะฉะนั้น เมื่อรัฐบาลฝรั่งเศสไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงของสนธิสัญญา ญวนจึงไม่มีพันธะ
 ผูกพันกับฝรั่งเศส และกลับเป็นผลดีต่อตนเอง เพราะจักรพรรดิยาลองกลับได้รับความ
 ช่วยเหลือจากชาวฝรั่งเศสเป็นการส่วนตัว และเมื่อทรงปราบกบฏไทเซินได้ราบคาบ
 อธิปไตยของญวนยังคงมีอยู่โดยสมบูรณ์ จักรพรรดิยาลองเองทรงพอพระทัยกับผลที่ได้รับ
 เพราะโดยเนื้อแท้แล้ว พระองค์ไม่ทรงไว้อภัยชาติตะวันตก

จักรพรรดิยาลองทรงระลึกถึงบุญคุณของบาทหลวงบิโนโยที่ เคยให้ความช่วยเหลือ
 ในการปราบกบฏไทเซิน พระองค์โปรดให้บุคคลเหล่านี้ดำรงตำแหน่งขุนนางระดับต่าง ๆ
 ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ในสมัยพระองค์ได้แก่ แซนโย (Chaigneau) วานนีเยร์ (Vannier)
 ฟอว์ซองส์ (Forsans) และเดสปิโอะ (Despiau) นอกจากนี้ยังโปรดให้มิชชันนารี
 คาทอลิกได้เผยแพร่ศาสนาในญวนได้¹¹⁶ เป็นการแสดงชั้นคติธรรมทางศาสนา แต่
 เป็นที่น่าเสียดายว่าจักรพรรดิยาลองทรงดำเนินพระราชโบายแยกตนอยู่โดดเดี่ยว พระ
 องค์ทรงติดต่อกับชาติตะวันตกเพียงเพื่อที่จะฟื้นฟูฐานะของพระองค์เท่านั้น มิได้นำอารย-
 ธรรมตะวันตกมาปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย อีกประการหนึ่งระบบการศึกษาของญวน
 สร้างคนที่มีความคิดอนุรักษ์นิยม¹¹⁷ ไม่เอื้ออำนวยให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางก้าวหน้า
 จักรพรรดิยาลองทรงต้องการหลีกเลี่ยงการดำเนินความสัมพันธ์ที่เป็นทางการกับมหา
 อำนาจตะวันตก เนื่องจากทรงทราบพฤติกรรมของมหาอำนาจเหล่านี้ในเอเชีย ดัง
 จะเห็นได้ว่าในปลายปี พ.ศ. 2360 (ค.ศ. 1817) เมื่อนายแชร่การิอู (Gergariou)

¹¹⁶Walter F. Vella (ed.), Aspects of Vietnamese History
 (Hawaii: The University Press of Hawaii, 1973), p. 23.

¹¹⁷Nguyen - Van - Thai and Nguyen - Van - Mung, A Short
 History of Vietnam (Saigon: The Times Publishing Company,
 1958), p. 231.

แห่งคณะทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ 18 มาแคว้น และขอเข้าเฝ้าจักรพรรดิชาลองเพื่อ
เจรจาเรื่องการค้ากับญวน¹¹⁸ พระองค์ทรงปฏิเสธที่จะให้เข้าเฝ้า เมื่อญฝรั่งเศสเอง
ทั้งแต่รัชกาลพระเจ้านโปเลียนจนถึงพระเจ้าหลุยส์ที่ 18 มุ่งความสนใจไปยังจีนมากกว่า
ญวนชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาอยู่ในญวนขณะนั้นคงมีแต่บรรดามิชชันนารีจำนวนเล็กน้อยเท่านั้น

เมื่อจักรพรรดิชาลองสวรรคตในต้นปี พ.ศ. 2363 (ค.ศ. 1820) เจ้าชาย
เหงียนฟืคตัม (Nguyen Phuc Dam) รัชทายาทซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ที่ 4 ของ
จักรพรรดิชาลองที่ประสูติจากพระสนมได้ขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่าจักรพรรดิ
มินมาง มีเสียงคัดค้านการขึ้นครองราชย์ของพระองค์จากเลวันเควียด (Le Van
Duyet) ผู้สำเร็จราชการแคว้นเกียบดินทัว เป็นการกระทำที่ไม่ชอบธรรม¹¹⁹

รัชกาลจักรพรรดิมินมาง เป็นสมัยที่ญวนพยายามสร้างประเทศให้มีความเจริญ
ประเทศอื่น ๆ ในคาบสมุทรอินโดจีน พระองค์ทรงประสบความสำเร็จในการรวบรวมอำนาจ
การปกครองประเทศมาสู่พระองค์ ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิ
ราชย์มีความมั่นคง และมีพระราชอำนาจสูงสุดในประเทศโดยมีลัทธิขงจื้อเป็นเครื่องค้ำจุน
จักรพรรดิมินมางทรงหันไปดำเนินความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับจีนยิ่งขึ้น นับตั้งแต่การประกาศ
ว่าญวนเป็นเมืองประเทศราช (vassal) ของจีน¹²⁰ และทรงรับการศึกษาในลัทธิขงจื้อ
ตามแบบจีนซึ่งเน้นในเรื่องอดีตเป็นสำคัญ และทำให้ทรงเป็นฝ่ายอนุรักษ์นิยม นำประเทศ
ไปสู่การอยู่อย่างโดดเดี่ยวยิ่งไปกว่าสมัยจักรพรรดิชาลอง และที่สำคัญคือจักรพรรดิมินมาง
ทรงขาดขันติธรรมทางศาสนา โดยจะเห็นได้จากรายงานของบาทหลวงลาบาร์แตค
(Labartette) ที่มีไปถึงกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสเกี่ยวกับทัศนคติของจักรพรรดิ

¹¹⁸Maybon, op. cit., p. 396.

¹¹⁹Nguyen Phut Tan, A Modern History of Viet Nam (1802-1954)
(Saigon: Nha Sach Khai-Tri, 1964), p. 167.

¹²⁰Hai, op. cit., p. 90.

มินมางท้อศาสนาคริสต์ว่า "พระองค์ทรงชมเชยชาวญี่ปุ่นที่ได้ขับไล่อิสลามออกจากประเทศ และทรงมีพระราชดำริว่าเป็นการไม่ดีนักที่จะมีศาสนา 2 ศาสนาอยู่ในประเทศเดียวกัน"¹²¹ จากพระราชดำรินี้จึงพอจะทราบพระราโชบายของจักรพรรดิมินมางว่าพระองค์ไม่ทรงปรารถนาให้ศาสนาอื่น ๆ เข้ามาประดิษฐานอยู่ในฉวน เป็นการขัดต่อพระราชประสงค์ของจักรพรรดิยาลองที่เคยรับสั่งว่าจะไม่มีการข่มเหงศาสนาทั้ง 3 ที่เผยแพร่อยู่ในฉวน อันได้แก่ลัทธิขงจื้อ พุทธศาสนา และคริสต์ศาสนา¹²² แต่อย่างไรก็ดี จักรพรรดิมินมางยังทรงอุปการะแซนโยและวานนิเยร์ ชาวฝรั่งเศส 2 คนที่ยังเหลืออยู่ในฉวน แต่ถึงทรงตั้งพระทัยไว้ว่า จะทรงหาทางปลดบุคคลทั้งสองหลังจากที่ทรงปูนบำเหน็จรางวัลให้ และต่อจากนั้นจะทรงกำจัดคริสต์ศาสนาให้หมดไปจากประเทศ

จักรพรรดิมินมางไม่ทรงไว้พระทัยมหาอำนาจตะวันตก เพราะทรงทราบการปฏิวัติการของอังกฤษและฝรั่งเศสในทวีปเอเชีย แต่แทนที่พระองค์จะทรงรับความเป็นจริง โดยหันมาเผชิญหน้ากับมหาอำนาจตะวันตก พระองค์กลับพยายามสร้างกำแพงปิดล้อมประเทศมิให้ชาติตะวันตกเข้ามาในประเทศ พระองค์ไม่ทรงต้องการสถาปนาความสัมพันธ์ทั้งทางการทูตและการค้ากับยุโรป เพราะทรงพระราชดำริว่า ถ้าให้สัมพันธภาพกับชาติใดชาติหนึ่งแล้ว ก็จะต้องให้แก่ชาติอื่น ๆ ด้วย พระราโชบายที่ผิดพลาดของจักรพรรดิมินมางอยู่ที่การไม่ทรงสำนึกว่าในสมัยนั้นนโยบายป้องกันประเทศจากตะวันตกด้วยการไม่เข้าเกี่ยวข้องกับใคร ใช้ไม่ได้กับสถานการณ์ในขณะนั้นแล้ว

เนื่องจากการให้เสรีภาพในการเผยแพร่ศาสนาในรัชกาลจักรพรรดิยาลองปรากฏว่าชาวฉวนจำนวนหลายพันคนหันมาเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์ ก่อให้เกิดความตระหนักขึ้นในพระทัยของจักรพรรดิมินมาง เพราะพระองค์ทรงพิจารณาศาสนาคริสต์ว่าเป็นศาสนาที่ยิ่งเหิง ซึ่งจะทำให้เสถียรภาพของระบบสังคมดั้งเดิมของฉวนคลอนแคลน

¹²¹ Joseph Buttinger, The Smaller Dragon (New York: Frederick A. Praeger, 1958), p. 269.

¹²² Hall, A History of South-East Asia, p. 608.

ขุนนางจวนเองก็เกลียดชังพวกมิชชันนารี เนื่องจากเห็นว่าพวกนี้นำความกิดกาวหน้าเข้ามา
 ในจวน ซึ่งอาจยังให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและจะกระทบกระทั่งอันก่อสิทธิพิเศษและผล
 ประโยชน์ของตน ขุนนางจวนส่วนใหญ่จึงกราบทูลจักรพรรดิมีนมางให้ทรงตราพระราช
 กฤษฎีกาขับไล่มิชชันนารีออกจากประเทศโดยอ้างว่า ศาสนาคริสต์ทำให้จิตใจของคนชั่ว-
 ช้า¹²³ ดังนั้นหลังจากที่แซนโยและวานนิเยร์ลากลับไปประเทศใน พ.ศ. 2367 (ค.ศ.
 1824) จักรพรรดิมีนมางทรงดำเนินมาตรการต่อคริสตศาสนาเป็นครั้งแรกด้วยการออก
 พระราชกฤษฎีกาเมื่อ พ.ศ. 2368 (ค.ศ. 1825) ประกาศว่า การเผยแพร่คริสตศาสนา
 ของมิชชันนารีคาทอลิกเป็นการมิชอบด้วยกฎหมาย นอกจากนี้จักรพรรดิมีนมางทรงห้าม
 มิให้มิชชันนารีคาทอลิกเข้าประเทศ ยิ่งไปกว่านั้นยังทรงมีรับสั่งให้ทำการปิดวัดใน
 คริสตศาสนา และให้ทักขันทามชายฝั่งทะเลมิให้มิชชันนารีลักลอบเข้าประเทศ อย่างไรก็ตาม
 มิชชันนารีคาทอลิกยังคงลักลอบเข้าประเทศอยู่เสมอ ทำการเผยแพร่คริสตศาสนา
 อย่างลับ ๆ แท้ก็ไฉฉล เมื่อจักรพรรดิมีนมางทรงเห็นว่าพระราชกฤษฎีกานับแรกไม่มีผล
 จึงทรงออกพระราชกฤษฎีกานับที่สองที่รุนแรงขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2376 (ค.ศ. 1833)
 ประกาศว่าการนับถือศาสนาคริสต์ถือเป็นอาชญากรรมที่จะได้รับโทษถึงตาย พร้อมกันนั้น
 ไปรคให้ทำลายวัดคริสต์ทั้งหมด พระราชกฤษฎีกานับนี้เป็นการทำกลางมิชชันนารีและ
 ห้ามมิให้ชาวจวนนับถือศาสนาคริสต์ เป็นการเริ่มมาตรการเฉียบขาด ต่อมาเมื่อจักรพรรดิ
 มีนมางทรงสงสัยว่ามิชชันนารีให้ความสนับสนุนพวกกบฏ ใน พ.ศ. 2379 (ค.ศ. 1836)
 จึงทรงตราพระราชกฤษฎีกานับที่สาม ห้ามมิให้เรือของชาติยุโรปเข้าไปมาในเมืองท่า
 ของจวนยกเว้นที่อำเภอรานแห่งเดียว มิชชันนารีที่พบในประเทศจะถูกลงโทษถึงตาย
 ปรากฏว่าในระยะระหว่าง พ.ศ. 2376-2380 (ค.ศ. 1833-1837) มิชชันนารี
 ฝรั่งเศส 7 คนและมิชชันนารีสเปน 3 คนถูกประหารชีวิต

การก่อกำเนิดของคริสตศาสนา ทำให้คณะสอนคริสตศาสนาต่างประเทศ (Society
 of Foreign Missions) เรียกร้องให้รัฐบาลฝรั่งเศสดำเนินนโยบายการใช้กำลัง

¹²³ Khoi, op. cit., p. 340.

ปราบปรามอาชญากรรม แต่ไม่เป็นผลเนื่องด้วยนายกิโซต์ (Guizot) รัฐมนตรีว่าการกระทรวง
 ต่างประเทศของฝรั่งเศสกำลังสนใจที่จะฟื้นฟูฐานะของฝรั่งเศสในยุโรปมากกว่าการ
 ขยายตัวในทวีปเอเชีย¹²⁴

การสงครามจีน (พ.ศ. 2382-2385) ระหว่างมหาอำนาจตะวันตกกับจีน
 มีผลทำให้จักรพรรดิฉินมางทรงเปลี่ยนท่าทีหันมาอ้อมชิดกับฝรั่งเศส ทั้งนี้เนื่องจาก
 จักรพรรดิฉินมางทรงเริ่มตระหนักถึงความเปราะบางของฝรั่งเศส และทรงเกรงว่า
 หากฝรั่งเศสชนะสงครามจีน ฝรั่งเศสอาจหันมารุกรานอาชญากรรม ใน พ.ศ. 2383 (ค.ศ.
 1840) จักรพรรดิฉินมางโปรดให้ส่งคณะทูตอาชญากรรมไปยังประเทศฝรั่งเศส โดยอ้างว่าจะ
 เจริญหาความตกลงทางการค้า¹²⁵ แต่วัตถุประสงค์ที่แท้จริงก็เพื่อหยั่งดูความตั้งใจ
 และแสนยานุภาพทางอาวุธของฝรั่งเศสและอังกฤษ ปรากฏว่าเมื่อคณะทูตอาชญากรรมมาถึงกรุง
 ปารีส หนังสือพิมพ์ของฝ่ายคาทอลิกได้กล่าวโจมตีจักรพรรดิฉินมางถึงการกดขี่ข่มเหง
 คริสตศาสนาของพระองค์ พร้อมกับเรียกร้องให้รัฐบาลฝรั่งเศสใช้มาตรการทางทหาร
 ต่ออาชญากรรม ในขณะที่เดียวกัน คณะสอนคริสตศาสนาต่างประเทศได้บีบบังคับมิให้พระเจ้า
 หลุยส์ฟิลิป (Louis-Philippe) เสด็จออกให้คณะทูตอาชญากรรมได้เข้าเฝ้า

ถึงแม้ว่าจักรพรรดิฉินมางจะทรงสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศ และสร้าง
 พระราชอำนาจให้แก่พระองค์มากขึ้น แต่พระองค์ก็ไม่ทรงได้รับความจงรักภักดีจาก
 ประชาชน ในรัชกาลนี้เกิดกบฏขึ้นหลายครั้งทั้งในอาชญากรรมเหนือและภาคใต้เริ่มตั้งแต่
 พ.ศ. 2369 (ค.ศ. 1826) เป็นต้นมา แต่พระองค์ก็ทรงสามารถปราบปรามการกบฏ
 ได้สำเร็จ จักรพรรดิฉินมางทรงปกครองอาชญากรรมอยู่ 21 ปี ก็เสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 2384
 (ค.ศ. 1841) เจ้าชายเมียนตง (Mien Ton) พระราชโอรสได้รับราชสมบัติสืบต่อ
 มา ทรงพระนามว่าจักรพรรดิเตี่ยวตรี (Thieu Tri)

¹²⁴Buttinger, op. cit., p. 327

¹²⁵Tan, op. cit., p. 170.

ภายหลังสงครามจีน นายกีโซต์เริ่มเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่ฝรั่งเศสควรเข้ามามีส่วนในภาคตะวันออกไกล ใน พ.ศ. 2386 (ค.ศ. 1843) รัฐบาลฝรั่งเศสอนุมัติให้กองราชนาวิกฝรั่งเศสไปประจำอยู่ในทะเลจีนภายใต้การบัญชาการของนายพล เรือเซซิล (Cécille) และชาร์แนร์ (Charner) เพื่อคอยรักษาผลประโยชน์ทางการค้าและการเมืองของฝรั่งเศสในตะวันออกไกล

จักรพรรดิเหี้ยวทรียังทรงดำเนนพระราชโบายเกี่ยวกับการกดขี่ข่มเหงคริสตศาสนาตามแบบจักรพรรดิมินมางโดยไม่ทรงคำนึงถึงอันตรายที่ตนจะได้รับจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก ใน พ.ศ. 2386 (ค.ศ. 1843) พระองค์ทรงมีรับสั่งให้ซังมิชชันนารีฝรั่งเศส 5 คน ที่พบในฉวน และให้ประหารชีวิตตามพระราชกฤษฎีกาที่โกรธมูไว้เมื่อกัปตันฟาแวง เลเวค (Favin Lévêque) ทราบข่าว จึงนำเรือรบเอโรฮีน (Héroïne) จากเมืองมาเก๊ามายังอ่าวตูราน เพื่อเจรจาขอให้ปล่อยตัวมิชชันนารีที่ฝรั่งเศสเข้ามาพร้อมกับเรือรบทำให้จักรพรรดิเหี้ยวทรีโปรดให้ปล่อยตัวมิชชันนารีให้เป็นอิสระ แต่พระองค์ยังไม่ทรงมีที่ท้าวว่าจะยกเลิกพระราชกฤษฎีกาของจักรพรรดิมินมาง ครั้นใน พ.ศ. 2388 (ค.ศ. 1845) จักรพรรดิเหี้ยวทรีโปรดให้จับตัวบาทหลวงเลอแพบ (Lefebvre) แห่งโคชินจีนตะวันตก นายพลเรือเซซิลเข้าแทรกแซงโดยส่งเรือรบอัลแมน (Alémène) มายังอ่าวตูราน พร้อมกับขู่ว่าถ้าตนไม่ยอมปล่อยตัวบาทหลวงเลอแพบ ฝรั่งเศสจะระดมยิงเมืองท่าของตน จักรพรรดิเหี้ยวทรีทรงมีพระประสงค์ให้เรือรบฝรั่งเศสออกไปจากประเทศโดยเร็ว จึงโปรดให้ปล่อยตัวบาทหลวงเลอแพบ แต่ในปีต่อมาบาทหลวงเลอแพบกลับลักลอบเข้าฉวนอีกและถูกจับพร้อมกับถูกตัดสินให้ประหารชีวิต แต่ทางฉวนให้ปล่อยตัวบาทหลวงเลอแพบและส่งตัวไปยังสิงคโปร์ นายพลเรือเซซิลฉวยโอกาสถือเป็นข้ออ้างเข้าแทรกแซงฉวนอีก โดยส่งเรือรบ 2 ลำ คือเรือกลัวซ์ (Gloix) และเรือวิกตอริเอิส (Victorieuse) เข้ามาในอ่าวตูราน ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2389 (ค.ศ. 1847) เรียกร้องให้ฉวนให้เสรีภาพในการเผยแพร่วิสัยศาสนาเหมือนกับที่ฝรั่งเศสได้รับในประเทศจีน¹²⁶ ระหว่างการเจรจา

¹²⁶ Ibid., p. 193.

ฝรั่งเศสเปิดฉากยิง เรือรบของญวนเสียหาย และถล่มสมอกลับไป

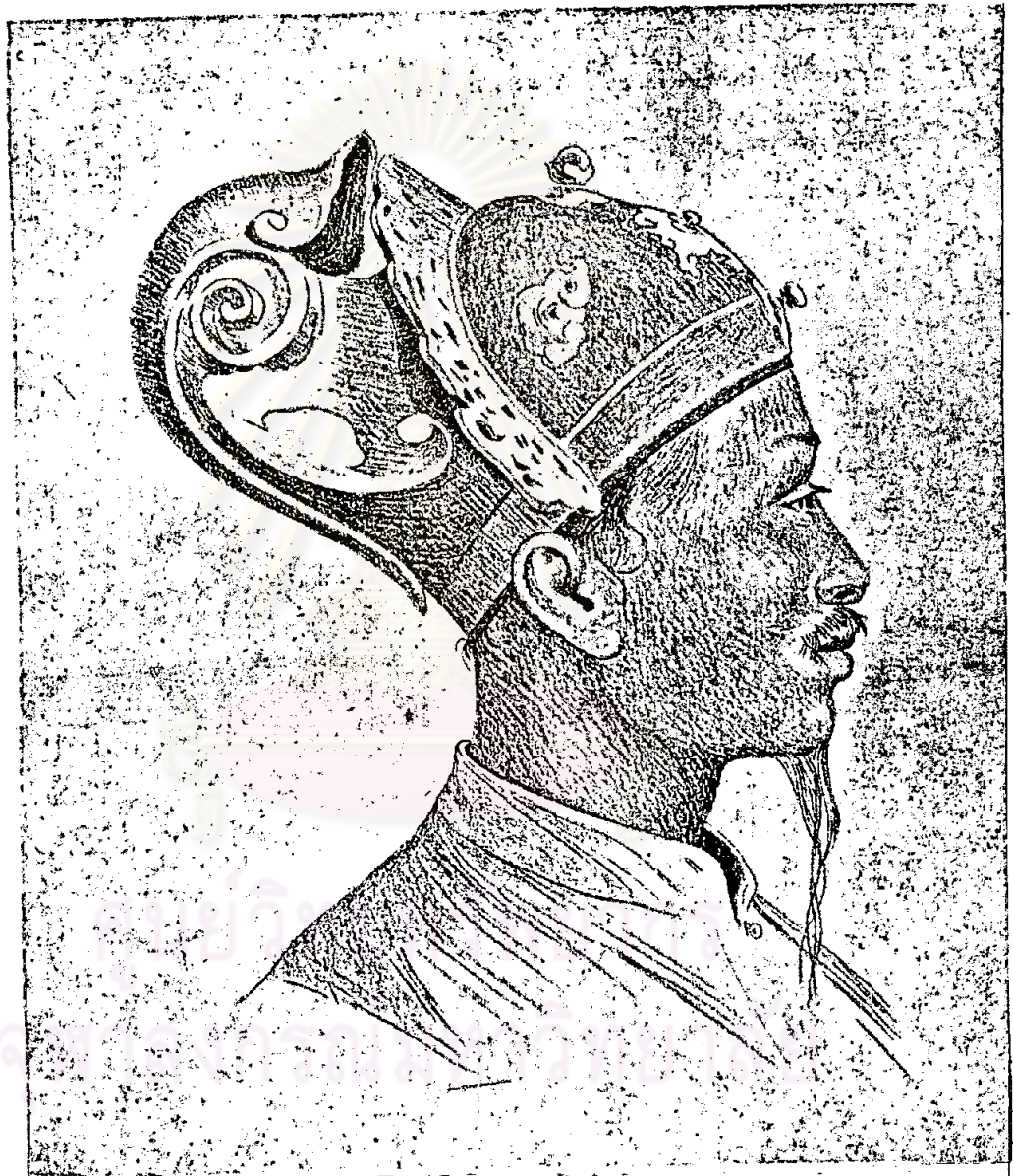
การปะทะกันระหว่างญวนกับฝรั่งเศสในครั้งนั้น เกิดขึ้นเนื่องจากทั้งสองฝ่ายไม่
เต็มใจที่จะเจรจาทันทีในขณะที่ฝรั่งเศสมีท่าทีทำร้าย ทางญวนก็เตรียมการทำสงคราม
โดยรวบรวมกองทัพเรือรบเข้ามาในอ่าวตูราน ทำให้ฝรั่งเศสเกิดความไม่ไว้วางใจใน
สถานการณ์และจากความระแวงจึงรีบโจมตีญวนก่อน การกระทำของฝรั่งเศสมีผลให้
จักรพรรดิเตี้ยวทรีทรงออกพระราชกฤษฎีกา 4 ฉบับปราบปรามการเผยแพร่คริสต์ศาสนา
ในญวน โดยตัดสินประหารชีวิตมิชชันนารีคาทอลิกและชาวญวนเข้ารีตทั้งหมด

อาจกล่าวได้ว่า จักรพรรดิเตี้ยวทรีไม่มีพระประสงค์ที่จะกดขี่ข่มเหงคณะมิชชัน-
นารีมากไปกว่ารัชกาลก่อน แม้ว่าพระองค์จะทรงปฏิบัติตามพระราชกฤษฎีกาที่ตราขึ้นใน
สมัยจักรพรรดิมินมาง แต่ก็ทรงผ่อนปรนให้ โดยโปรดให้ปล่อยตัวมิชชันนารีที่ถูกจับได้ แต่
จะสังเกตได้ว่าพระองค์ทรงปฏิบัติเช่นนั้นต่อเมื่อทรงถูกคุกคามจากฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม
จักรพรรดิเตี้ยวทรีทรงมีชั้นพิธีกรรมทางศาสนาอยู่บ้าง เพราะการกดขี่ข่มเหงคริสต์ศาสนา
ในรัชกาลนี้ลดน้อยลง และไม่ปรากฏว่ามีการประหารชีวิตมิชชันนารีเลย แต่หลังจากที่
ฝรั่งเศสเริ่มเป็นฝ่ายใช้กำลังต่อญวน จักรพรรดิเตี้ยวทรีจึงทรงดำเนินพระราชโบาย
กำจัดคริสตศาสนาอย่างเด็ดขาด ใน พ.ศ. 2390 (ค.ศ. 1847) หลังจากนั้นจักรพรรดิ
เตี้ยวทรีทรงพระประชวร และสวรรคตด้วยโรคลมบ้าหมู เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ.
2390 (ค.ศ. 1847) เจ้าชายสองนาม (Hoang Nam) พระราชโอรสเสด็จเถลิงถวัลย-
ราชสมบัติเป็นจักรพรรดิพระองค์ที่ 4 แห่งราชวงศ์เหงียน และเป็นพระองค์สุดท้ายใน
สมัยที่ญวนเป็นเอกราช

พระราชประวัติของจักรพรรดิคือคัก

จักรพรรดิคือคัก (Tu Duc) ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์ที่สองในจักรพรรดิ
เตี้ยวทรี และสมเด็จพระราชชนนีคือคือ (Tu Du) ประสูติเมื่อวันที่ 22 กันยายน พ.ศ.
2372 (ค.ศ. 1829) ได้รับพระนามว่าเจ้าชายสองนาม เมื่อยังทรงพระเยาว์
เจ้าชายสองนามทรงเริ่มศึกษาอักษรสมัยและราชประเพณี (Rites) จากเจ้าชายเมียนญู

ภาพที่ 8 พระบรมฉายาลักษณ์จักรพรรดิซ็องก๊ก

จากหนังสือ *The Smaller Dragon* ของ Joseph Buttinger.

ภาพที่ 9 ตารางจักรพรรดิในราชวงศ์เหงียน

จักรพรรดิดยาวอง (Gia Long)

(พ.ศ. 2345 - 2363)

จักรพรรดิมินมาง (Minh Mang)

(พ.ศ. 2363 - 2383)

จักรพรรดิเตี้ยวตรี (Thieu Tri)

(พ.ศ. 2383 - 2391)

จักรพรรดิตูตูก (Tu Duc)

(พ.ศ. 2391 - 2426)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในกรมเทืองฮาน (Mien Buu, duc of Tuong An) ซึ่งเป็นพระปิตุลา เจ้าชาย
สองนามทรงได้รับการศึกษาตามแบบจีน ทรงฝึกฝนในการศึกษาวิทยาการในลัทธิขงจื้อ
และปรัชญาจีน และทรงมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด พระราชดำรัสของพระองค์มักมีปรัชญา
คติแทรกอยู่เสมอ¹²⁷ ใน พ.ศ. 2387 (ค.ศ. 1844) เมื่อเจ้าชายสองนามมีพระ
ชนมายุได้ 15 พรรษา ทรงได้รับการสถาปนาให้ดำรงพระยศเป็นเจ้านายต่างกรม
(duc) แต่พระองค์ไม่ได้ทรงมีส่วนในกิจการบ้านเมือง เหมือนกับเจ้าชายสอง เบา
(Hoang Bao) พระเชษฐาองค์โต

ก่อนที่จักรพรรดิเทียวตรีจะสวรรคต กล่าวกันว่าพระองค์ทรงมอบราชสมบัติ
แก่เจ้าชายสองนาม ทำให้เป็นที่สงสัยกันว่า เพราะเหตุใดจักรพรรดิเทียวตรีจึงไม่ทรง
เลือกเจ้าชายสอง เบาเป็นรัชทายาท ทั้ง ๆ ที่เจ้าชายสอง เบาเคยว่าราชการแทนพระ
องค์มาแล้ว เมื่อครั้งที่จักรพรรดิเทียวตรีเสด็จไปประกอบพระราชพิธีแต่งตั้ง เป็นจักรพรรดิ
จากจีนที่เมืองฮานอยใน พ.ศ. 2385 (ค.ศ. 1842) นอกจากนี้เจ้าชายสอง เบายัง
ทรงได้รับพระยศเป็นเจ้านายต่างกรมก่อนเจ้าชายสองนามอยู่ 1 ปี และประการสำคัญ
คือเจ้าชายสอง เบาทรงเป็นพระราชโอรสองค์แรกของจักรพรรดิเทียวตรีซึ่งควรมีสิทธิ
ในราชบัลลังก์ก่อนเจ้าชายสองนาม แต่จากเอกสารของทางราชสำนักเว้กล่าวว่า¹²⁸
การที่จักรพรรดิเทียวตรีทรงตัดสินพระทัยไม่มอบราชสมบัติให้เจ้าชายสอง เบา เนื่องจาก
ว่า เจ้าชายสอง เบาทรงเป็นพระโอรสที่ประสูติจากมเหสีรอง และทรงรักความสนุกสนาน
มากกว่าการศึกษาหาความรู้ ทรงกันขำกับเจ้าชายสองนามซึ่งมีพระสติปัญญาเฉลียว
ฉลาดและทรงฝึกฝนในการศึกษา จักรพรรดิเทียวตรีจึงทรงพระราชดำริว่า เจ้าชาย
สองนามคง เป็นผู้สืบราชสมบัติที่ดีต่อไปได้ แต่อย่างไรก็ตาม เจ้าชายสองนามก็ได้อ

¹²⁷Bui-Quang-Tung, La Succession de Thieu-Tri (Extrait de
la Société des Etudes Indochinoises, Nouvelle Série, Tome XLII,
Nos I et 2, 1967), p. 35.

¹²⁸Ibid., p. 31.

เป็นพระราชโอรสของพระอัครมเหสี เพราะเหตุว่าจักรพรรดิเหียวตรีไม่ทรงตั้งผู้ใดเป็น
อัครมเหสีเลย ฉะนั้นข้ออ้างของทางการจึงไม่เป็นความจริงทั้งหมด

การที่สันนิษฐานว่าจักรพรรดิเหียวตรีมิได้มอบราชสมบัติให้แก่ผู้ใด เนื่องจากจะ
เห็นได้ว่าการประกาศพระนามผู้ที่จะสืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ทำขึ้นหลังจากที่พระองค์
สวรรคตไปแล้ว นอกจากนี้การที่เจ้าชายสองนามทรงได้รับการสนับสนุนจากเหงียนตรี—
เฟื่อง (Nguyen Tri Phuong) และทรานวันเค (Tran Van Que)¹²⁹ ขุนนางที่
ปรึกษาของจักรพรรดิเหียวตรีซึ่งมีอำนาจอยู่ในขณะนั้น ทำให้เป็นที่น่าสงสัยว่า ขุนนางใน
ราชสำนักอาจเป็นผู้จัดการยกเจ้าชายสองนามขึ้นเป็นจักรพรรดิเสียเอง ขุนนางเหล่านี้
เป็นผู้ที่มีความทะเยอทะยาน อาจต้องการรวมอำนาจในการปกครองประเทศไว้ในมือ
ของตน และจะอาศัยเจ้าชายสองนามเป็นเครื่องมือในการปราบปรามชาวคอกอลิกใน
ญวน ทั้งนี้เพราะลักษณะที่ทรงสนพระทัยอยู่แต่ในการศึกษากับการที่ไม่ทรงมีประสบการณ์
ในการบริหารประเทศของเจ้าชายสองนาม จะทำให้อำนาจทางการ เมืองตกเป็นของ
เสนาศัตรูได้โดยง่าย อีกประการหนึ่ง ลักษณะภายนอกที่ปรากฏของเจ้าชายสองนาม
ทำให้คิดว่าพระองค์ทรงอ่อนแอ ดังที่นายโอบาเรต์ (Aubaret) กงสุลฝรั่งเศสประจำ
ไทยเคยบรรยายลักษณะของพระองค์ไว้เมื่อคราวเข้าเฝ้าใน พ.ศ. 2407 (ค.ศ.
1864) ว่า

จักรพรรดิคือเด็กทรงมีพระวรกายที่นำ เห็นออกเห็นใจมาก
การทอดพระเนตรของพระองค์ดูลึกซึ้ง แต่ไม่มีความหมาย
และเลื่อนลอย พระฉวีของพระองค์ออกขาว ทรงปราศจาก
พระมีสสุ และความเปราะบางของพระวรกายทำให้แลดู
คล้ายสตรี...¹³⁰

ลักษณะดังกล่าวทำให้ขุนนางเชื่อว่าจะสามารถควบคุมพระองค์ได้

¹²⁹Gosselin, op. cit., p. 124.

¹³⁰Tung, op. cit., p. 41.

การ เกลี้ยกล่อมราชสมบัติของ เจ้าชายของนามก้อให้เกิดความไม่พอใจภายใน
 ราชสำนัก มีหลายพวกทำการก่อกวนเพราะหวังจะให้ผู้ที่ตนสนับสนุนได้ขึ้นครองราชสมบัติ
 กล่าวคือ พวกแรกต้องการให้ราชบัลลังก์ตกเป็นของโอรสของ เจ้าชายคองคุง (Doang
 Cung) ซึ่งเป็นพระเชษฐาองค์โตของจักรพรรดิมินมาง พวกที่สองต้องการให้เจ้าชาย
 เคียนอาน (Kien An) พระอนุชาองค์สุดท้ายของจักรพรรดิมินมาง พระชันษาได้ 50 ปี
 ซึ่งมีลักษณะรักความเปลี่ยนแปลงในทางก้าวหน้าและเป็นฝ่ายปานกลาง (liberal and
 moderate) ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ พวกสุดท้ายต้องการให้เจ้าชายของ เบาได้ขึ้นครอง
 ราชย์¹³¹ ความไม่พอใจและความแตกแยกดังกล่าวทำให้เป็นที่คาดหมายกันว่าอาจ
 เกิดการแย่งชิงราชบัลลังก์ โดยเฉพาะจากฝ่ายของ เจ้าชายของ เบา แต่เหตุการณ์
 ร้ายแรงมิได้เกิดขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ขาดขุนนางเป็นกำลังหนุน หาก
 ทำการแย่งชิงราชสมบัติอาจไม่บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ แต่ปัญหานี้ก็ไม่ได้ยุติลงโดยสิ้นเชิง
 เพราะในเวลาต่อมา เจ้าชายของ เบาออกการกบฏขึ้น

ในรัชกาลจักรพรรดิอู่คัง พระองค์ทรงเผชิญปัญหาทั้งจากภายในประเทศและ
 จากภายนอกประเทศที่รุนแรงกว่ารัชกาลก่อน ๆ ซึ่งเกิดผลกระทบกระเทือนต่อพระราช
 อำนาจของจักรพรรดิอู่คังและเอกราชของประเทศ เกี่ยวกับปัญหาภายในประเทศ
 จักรพรรดิอู่คังไม่ทรงสามารถสร้างความเป็นปึกแผ่นในประเทศได้ ฐานไม่มีความ
 สงบสุขจากการกบฏที่เกิดขึ้นหลายครั้ง ด้วยเหตุผลทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และ
 สังคม¹³² โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสองประการหลัง จักรพรรดิอู่คังไม่ทรงสนพระทัย
 ที่จะปรับปรุงแก้ไข แต่กลับดำเนินพระราชโบายใช้กำลัง เข้าปราบปรามความวุ่นวาย
 ซึ่งยิ่งทำให้ประชาชนเข้าร่วมการกบฏที่เกิดขึ้นตามที่ต่าง ๆ ความไม่มั่นคงของประเทศ
 เป็นการง่ายต่อการรุกรานของต่างชาติ

¹³¹ Ibid., p. 34.

¹³² Thai and Mung, op. cit., pp. 242-244.

พระราโชบายต่างประเทศในรัชกาลนี้ จักรพรรดิคือก๊กทรงดำเนินพระราโชบาย นำประเทศไปสู่การอยู่อย่างไกลเกินตามบรรพบุรุษ ไม่ทรงยอมติดต่อกับชาวต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นทางการค้าหรือการทูต จักรพรรดิคือก๊กทรงมีพระราชดำริว่า พระราโชบายดังกล่าวจะสามารถทำให้ประเทศอยู่รอดและเป็นเอกราชต่อไปได้ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2390 (ค.ศ. 1848) เป็นต้นมา จักรพรรดิคือก๊กทรงออกพระราชกฤษฎีกาหลายฉบับ ก่อตั้งขบวนการมิชชันนารีต่างประเทศ จากพระราชกฤษฎีกาเหล่านี้ จักรพรรดิคือก๊กโปรดให้ประหารชีวิตมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสและสเปนหลายคน ยิ่งผลให้ประเทศฝรั่งเศสและสเปน เข้าแทรกแซงทางทหารในญวนซึ่งเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2401 (ค.ศ. 1858) ผลของการสู้รบ จักรพรรดิคือก๊กทรงถูกบังคับให้ต้องทำสนธิสัญญายกแคว้นโคชินจีนให้ฝรั่งเศส ต้องให้เสรีภาพในการเผยแพร่ศาสนา และเปิดประตูให้ต่างประเทศเข้ามาทำการค้าในญวน แต่กระนั้นก็ตาม จักรพรรดิคือก๊กยังไม่ทรงยอมเปลี่ยนท่าทีที่มีต่อประเทศมหาอำนาจตะวันตก โดยที่พระองค์ไม่ทรงทราบว่าฝรั่งเศสกำลังหาทางยึดญวนทั้งประเทศเป็นอาณานิคมเพื่อใช้เป็นเส้นทางผ่านไปยังมณฑลยูนนานทางแม่น้ำแดงแข่งกับอังกฤษ โดยเฉพาะในเวลาต่อมาเมื่อรัฐบาลฝรั่งเศสอนุมัติแผนการนี้ใน พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883) ก็เป็นการสายไปที่จะเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศใหม่ เพราะถึงอย่างไรญวนก็คงสูญเสียเอกราช เนื่องจากในวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883) สภาผู้แทนราษฎรฝรั่งเศสได้ลงมติให้ส่งทหารมายังแคว้นกึ่งก็ได้ ผลของสงครามครั้งนี้ปรากฏว่าในวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883) ญวนต้องทำสนธิสัญญายอมเป็นรัฐอารักขาของประเทศฝรั่งเศส

ก่อนที่ญวนจะเสียเอกราชเพียง 1 เดือน จักรพรรดิคือก๊กเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883) ด้วยความเสียดายที่ญวนถูกรุกรานจากฝรั่งเศส และประเทศต้องถูกทำลายลง¹³³ ขณะนั้นจักรพรรดิคือก๊กทรงมีพระชนมายุ 54 พรรษา รวมเวลาที่เสวยราชสมบัติได้ 35 ปี

¹³³Lamb, op. cit., p. 188.